

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет
Кафедра української літератури імені Михайла Возняка

Автобіографія Лесі Українки у її епістолярії

Магістерська робота
студентки VI курсу
групи ФЛУМ – 21з
напряму «035.01 Філологія»
(Українська мова та література)

Вовк Софії Юріївни

Науковий керівник
доц. Крупач М.П.

Львів 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЕПІСТОЛЯРНИЙ ЖАНР ТА ЙОГО РОЛЬ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ.....	6
РОЗДІЛ 2. АВТОБІОГРАФІЧНІ ЕЛЕМЕНТИ ЕПІСТОЛЯРІЮ ЯК ШТРИХИ ДО ЖИТТЄПИСУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.....	20
РОЗДІЛ 3. МОВНІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ: ПОЛОНІЗМИ ТА ЇХ ЗАВДАННЯ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ПИСЬМЕННИЦІ.....	39
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

З історичних записів відомо, що здавна лірники відігравали важливу роль у суспільстві. Вони оточувалися теплим прийняттям і розважали публіку, з'являючись на дворі. Їм відводили найкращі місця за столами, і після закінчення бенкетів їх часто запрошували виступити. Важливо відзначити, що тематика лірників була різноманітною, і кожна деталь додає свої власні відтінки до текстів, часто супроводжуючись підтекстом або навіть таємничістю.

Як вважають історики – література є дуже важливою, адже вона допомагає нам зрозуміти та цінувати навколишній світ. Література демонструє, що слова є одночасно звучними та потужними. Їх можна використовувати у повсякденному житті для вираження почуттів, спілкування з суспільством. Читання та написання літературних витворів залучають наші почуття разом з іншими нашими емоціями, роблячи форму мистецтва потужною та надзвичайно ефективною. Ще в давній Греції вважалося, що літературу вивчали, використовуючи текст для кращого запам'ятовування інформації.

Формування літератури від найдавніших часів і до сьогодення, перебувало під значним впливом різних факторів. А це своєю чергою змусило багатьох літературознавців упродовж років поєднувати у своїх працях знання філософії, визначати пріоритети в осмисленні людського життя, поєднувати логіку, аналіз, систематизацію, узагальнення. Автори, які писали, були не тільки свідомі в мистецьких і культурних аспектах, а й загалом розвивали наукові здібності щодо розуміння структури тексту, висловлювань, логічних висновків.

Епістолярний жанр, будучи гнучким і пластичним за своєю природою, передбачає можливість вираження стилістики та жанрового характеру тексту, взаємодіючи із спілкуванням усного діалогу. За словами американського вченого К. Квіна, епістолярний жанр відзначається здатністю до трансформації в межах потрібних рамок для конкретного дискурсу, якщо це вимагається [59].

Актуальність дослідження. У літературі стилістика займає провідне місце обумовлене культурними та духовними цінностями народу, які збагачуються та несуть в собі велику важливість. Вивчення стилістичних особливостей вираження тексту в літературі, його естетичні елементи варті уваги та поглибленого вивчення. Одним із прикладів є творчість Лесі Українки, зокрема її автобіографія та велика кількість епістолярних зразків, у якій простежується цінна складова життя письменниці. Праці авторки несуть виховну цінність для молодого покоління, краєзнавчі та історичні дані, факти для збереження культури, й історії в цілому. Таким чином суспільство дізнається про авторів, що несуть свою ідею та талант в літературу.

Метою дослідження є аналіз епістолярної спадщини Лесі Українки.

Мета пропонованої праці передбачає виконання таких завдань:

- 1) визначити різноманіття епістолярної спадщини Лесі Українки;
- 2) проаналізувати тематику її епістолярної творчості;
- 3) описати роль біографічних згадок у творчій спадщині Лесі Українки;
- 4) розглянути думки провідних вчених на епістолярний жанр та його особливості;
- 5) підбити підсумки та сформулювати висновки проведеного дослідження.

Об'єкт дослідження: епістолярна спадщина Лесі Українки.

Предмет дослідження: автобіографічні елементи в епістолярії письменниці.

Джерелами роботи стало листування Лесі Українки.

Методами дослідження є описовий, зіставний, біографічний, психологічний.

Наукова новизна визначається тим, що це широке дослідження творчості автора, аналіз його епістолярної спадщини з точки зору автобіографізму.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що матеріал розширює знання про епістолярний жанр в літературі, естетичну цінність у сучасній українській літературі, допомагає глибше пізнати автобіографію та творчість

автора. Також наукова робота може стати корисною у сфері літературної діяльності.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, підрозділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ЖАНР ТА ЙОГО РОЛЬ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ

Функціональні стилі в літературній мові включають науковий, офіційно-діловий, художній, конфесійний, розмовний та стиль масової інформації. Кожен з цих стилів має свої характерні особливості та виявляється через відповідні жанри. Структурною ознакою розрізнення функціональних стилів і їх жанрових різновидів є стилістична протилежність «книжкового елемента» – «нейтрального елемента» – «розмовного елемента» [30, с. 43].

У сучасній літературній мові спостерігається постійна тенденція до виокремлення та розподілу мовленнєвих жанрів в рамках функціонального стилю.

Стилістичні засоби (фонетичні, лексичні, граматичні), якими володіє мова, використовуються для творення текстів усіх стилів, але функціонують вони в кожному стилі по-різному й відрізняються за багатьма ознаками. Проте, їх спільною рисою є те, що вони є різновидами однієї мови, вони втілюють у собі всю різноманітність її виразних засобів і виконують важливі функції в житті суспільства, забезпечуючи ефективне спілкування в різних його сферах і галузях.

Спілкування – одна з обов'язкових умов існування людського суспільства. І багато століть тому, і в недалекому минулому, і зараз людині необхідно передавати свій досвід, свої знання, та й просто ділитися своїми враженнями, планами на майбутнє з іншими людьми, знайомими, близькими, рідними. Спілкування може відбуватися у двох формах: усній та письмовій. Письмова форма спілкування – це все те, що належить до епістолярного жанру.

Сучасні дослідження епістолярного жанру не можуть прийти до єдиного і чіткого визначення термінології – бути епістолярному жанру чи ні вважається самостійним жанром зі своїми виділеними піджанрами або частиною художньої літератури [55, с. 12]. Природа епістолярного жанру робить його настільки пластичним, що він може підлаштовуватися під форму та потреби спілкування

в середовищі комунікантів, так зазначає американський науковець Каулдрі [49, с. 8]. Це пояснюється тим, що епістолярний жанр є прямим нащадок усного спілкування – яке означало опосередковане, письмове діалогове спілкування між людьми, не здатними вести прямий усний діалог.

Якщо епістолярний жанр використовується в художньому тексті, він трансформується відповідно до потреб тексту й набуває ознак художнього тексту. Його виразними засобами є змінено відповідно до задуму автора, сюжету твору та його персонажів. Крім того, за словами науковця Стенлі, всю фактичну природу епістолярного жанру, як його основну стильову ознаку, перенесено в міфопоетичну сферу автора.

Якщо епістолярний жанр використовується в засобах масової інформації, він набуває ознак соціальної оцінки. Свого часу Пауль Адам висловив думку про те, що публічне вираження і відмінні ознаки прохання чи звернення до конкретного адресата, чи широкої аудиторії читачів залежно від контексту опублікованих деталей характеризують лист як елемент комунікації, що несе важливу мету.

Однак варто відзначити відсутність єдиної думки, яка б упорядкувала систему відмінностей між піджанрами епістолярного жанру.

Епістолярний жанр представляє собою текст у формі листа, листівки або телеграми, призначений для відправлення адресату з метою сповіщення певної інформації. Листи є давнім видом письмових повідомлень, які використовуються для обміну інформацією між комунікантами, які не мають прямого контакту. Протягом багатьох століть листування вважалося основним засобом зв'язку на великій відстані. У ті часи писане слово визначало події, а написання листів вважалося мистецтвом, з епістолярним жанром, що вирізнявся власним стилем [46].

Лист зародився в давнину: у Стародавньому Єгипті, Римі, Ассирії. Але саме греки подарували світові першого класика жанру – афінянина Епікура. З грецької «epistole» перекладається як лист, лист. Листи стародавніх греків і римлян були найрізноманітнішими за своїм змістом: починаючи від епізодів із

повсякденного життя, закінчуючи обговоренням суспільних проблем. У Росії ж лист з'явився у VIII-IX століттях. У Стародавній Русі листи мали повчальний характер. Яскравим прикладом цього є «Повчання Володимира Мономаха», в якому відкривається великодушність і мудрість князя, таким чином, лист допомагає побачити історичне обличчя епохи. Спочатку листи зачували напам'ять і передавали їхній зміст іншій людині. З часом грамотних побільшало, але листи писали не всі. Були люди, до яких зверталися із проханням про написання листа. Їх писали за певним зразком, який можна було подивитися у спеціальній книзі – письменнику, де можна було дізнатися, які були листи, в якій формі й кому слід їх адресувати. Коли ж з'явився поштовий зв'язок, а грамотних побільшало, ямницькі поштові трійки мчали адресатам листи, в які вкладали душу, яким довіряли таємниці, переживання... Листи були різні: прохальні, жалібні, схвальні, хвалебні, вітальні [48].

Епістолярний жанр нині переживає не найкращі часи. Пов'язано це з недостатнім розвитком технічного прогресу. Більшу частину інформації ми передаємо та отримуємо за допомогою інтернет-ресурсів, телефонів та масових комунікацій. Нехай зовсім забуті епістолярні традиції, але потреба у письмовому спілкуванні таки є. Напевно, є сенс згадати закони та правила листування, адаптувати їх до сучасності та вчити дітей зі шкільної лави розрізняти службові та приватні листи з відповідними мовними відмінностями, а також користуватися монологом і діалогом у листуванні [51, с. 8]. Вони повинні знати, що композиція має бути суворою або вільною відповідно до адресата послання і що на початку листа ставиться звернення до одержувача, а наприкінці — підпис відправника [52].

Шляхом листування відбувається спілкування дистантне у часі та просторі, і в письмовій формі. Найважливішими структурно-стилістичними ознаками епістолярного жанру є:

- 1) поєднання характеристик монологічного та діалогічного стилів у текстах;

2) класифікація листів у сфері комунікації на ділові та особисті, враховуючи мотивації та цілі — за різними мовними формулами;

3) використання мовних засобів, відповідних характеру листування: у ділових — офіційно-писемна форма, в особистих — розмовно-усна;

4) стійка структура тексту: більш формальна в офіційних листах і менш жорстка у приватних;

5) точна ідентифікація відправника та одержувача, використання відповідних форм звернення та підпис відправника;

дотримання мовного етикету з урахуванням аудиторії, характеру повідомлень та національних «епістолярних» традицій [53, с. 96].

Ці аспекти впливають на епістолярний жанр, формуючи його структуру та зміст. Листи, листівки, телеграми та електронні листи мають різноманітні характеристики та поділяються на різні категорії. Наприклад, у сфері комунікації виділяють ділові та особисті листи.

Ділові або службові листи включають листування між державами, установами, підприємствами та організаціями, пов'язане з дипломатичною, управлінською, соціальною та виробничою діяльністю. Ці листи можуть бути адресовані конкретній посадовій особі, проте їхня взаємодія є офіційною, оскільки як адресат, так і адресант виступають як юридичні особи, представники відповідних організацій, абстраговані від своєї індивідуальності.

Ділові листи мають юридичну вагу та є документами, хоча менше формально регламентованими порівняно з іншими жанрами офіційно-ділового стилю. Особливості службових листів та вимоги до їх структури часто вивчаються в курсах ділової кореспонденції, де розглядаються різні типи документів, що подаються у формі листів, такі як розпорядження, роз'яснення, інформаційні повідомлення вищих органів, а також звіти, відповіді, запити, пояснення, пропозиції та інші матеріали, що надсилаються підпорядкованими організаціями. Багато посібників та довідників приділяється питанням створення ділових листів [55, с. 98].

Аналізуючи епістолярний жанр, ми виділили такі особливості:

1) діалогічна структура листування – автор листа незалежно свого піджанру, використовує структуру листа, маючи на увазі відкладений діалог автора/авторів та адресата/адресатів. Зміст листа зазвичай визначає його форму;

2) якщо лист є написаний офіційною мовою, його форма відповідатиме загальноприйнятій правила офіційного листування. Подібним чином літера, що має на увазі використання в епістолярний жанр у літературі з великою часткою ймовірності буде стилізовано під особисте, ділове, наукове або будь-яке інше листування, але він буде використовувати багато техніки художньої виразності;

3) розповідь на письмі завжди ведеться від першої особи в однині, з винятком журналістських листів, які можуть починатися від групи авторів, відповідно його адресатом буде кілька/багато авторів, а лист буде написаний у множині;

4) обрамлення – лист, незалежно від піджанру, в будь-якому випадку має обрамлення, відповідний правилам епістолярного жанру: у ньому вживається звернення, в привітання, кінцеві форми висновку, датування та підписи;

5) Принцип збереження інтимно-діалогічності листів. Автор може адресувати лист широкій громадськості (наприклад, використовуючи листи як художній прийом в оформленні літературного твору), але, як правило, його лексику буде звернено від конкретного автора до конкретного одержувача [54, с. 16].

При визначенні ознак епістолярної літератури варто також підкреслити наступні відмінні риси, крім жанроутворення:

1) використання обрамлювальної адреси до поточних персонажів/персонажів літератури твори в художньо-епістолярному піджанрі;

2) використання великої кількості виражальних засобів у художньому епістолярії. Зрозуміло, що такі засоби можна

використовувати при написанні повсякденного спілкування або написанні публіцистичних листів, але первісною метою будь-якого літературного читання є звернення до свідомості читача до простору літературного твору, відповідно, усі використані прийоми будуть орієнтовані на «повернення» читача до дійсності, зображеної в літературне читання;

3) метою листа в епістолярному піджанрі мистецтва є показник особисті переживання героєм-автором листа окремих сюжетних подій. Іноді автор може повністю змінити історію свого твору для читача з використанням листа.

Наступним аспектом епістолярного жанру є поділ на приватні листи, вони своєю чергою поділяються на офіційні та неофіційні. Перші прямують від імені приватної особи до організації, організації до приватної особи, приватної особи до приватної особи. Офіційні відносини між кореспондентами – обов'язкова ознака цих листів навіть у листуванні приватних осіб, які не знайомі чи мало знайомі одна з одною [58, с. 22].

Листи особистого характеру, що вважаються неофіційними та приватними, представляють собою комунікацію між добре знайомими особами, друзями, родичами та всіма, хто зберігає неформальні, міжособистісні зв'язки. Як і для всіх відділень даного жанру, притаманні такі риси листів особистого характеру: невимушеність та природність викладу, свобода вибору мовних засобів, виражена зацікавленість та індивідуальність автора, що чітко виражена у тексті, а також наявність певної структури.

Лист, який відповідає цим принципам, служить вираженням неповторності автора як особистості та відображає його моральний образ. Відмінно від ділових листів, приватні листи менше стандартизовані, але все ж мають невимушену структуру. Таким чином, у листах особистого характеру зустрічається різноманітність словесних форм установа, підтримки та завершення контакту, які визначаються характером взаємин між відправником та одержувачем, їхнім настроєм, темою повідомлення та іншими чинниками.

Приватні листи також можна класифікувати за мотивами та цілями їх написання, такими як: привітання, вираження суму, зауваження, виправдання, вибачення, схвалення, компліменти, прохання, поради, пропозиції, подяки, повідомлення, відмови та інші. Кожен вид листа характеризується своєю мовною формулою — стійким оборотом чи фразою, що стереотипно виражає мету повідомлення [48].

Мова в епістолярній формі поширена у різних сферах спілкування та діяльності, набуваючи в них специфічних рис. У сфері науки лист як засіб особистого спілкування вчених, а й форма обміну інформацією, різновид наукової прози. Використовується епістолярна форма й у публіцистиці як особливий жанр відкритого листа, призначеного як конкретному адресату, скільки широкої громадськості та розрахованого на певний резонанс у різних сферах. Форма листа ідеально збігається з прийнятим у публіцистиці способом викладу від першої особи. У сфері художньої творчості автори вдаються до викладу як листування, вирішуючи особливі завдання у реалізації естетичної функції. Відповідно до сфери застосування тексти у формі письма відрізняються образним, емоційним викладом, офіційно-книжковим характером [58, с. 4].

Лист має свої композиційні особливості, і навіть певний набір семантичних частин тексту. З погляду клішованості листи поділяють на три групи:

1) стандартні — «найжорсткіші» види листа, що мають клішований набір фраз. Це ділові, особливо комерційні та промислові листи;

2) «напівжорсткі» — листи, в яких спостерігається жорстка постійна послідовність, але вибір фраз залежить від того, хто пише. Такими є листи-співчуття, вітальні, вибачення тощо. Всі приватні ділові листи є «напівжорсткими»;

3) щодо вільних — листи, які зберігають лише стандартні початки та кінцівки, а в основній частині є вільними. Це приватні неофіційні листи, особливо описового та емоційно-оціночного типу. Однак навіть у таких листах

можна виділити постійні фрази, що вводять вільний текст, що укладають та скріплюють його [51, с. 8].

З погляду будови, всі типи листи, як будь-які інші види тексту, мають три композиційні частини: зачин, серединна частина, кінцівка. Діловий лист має суворо клішований зачин, який у практиці ділової кореспонденції називається заголовком. Сюди входить:

- 1) назва організації-відправника;
- 2) назва організації-адресата та ім'я одержувача;
- 3) дата написання, звернення;
- 4) привід написання листа, який найчастіше запроваджується словами щодо, щодо.

Приватний лист у зачині містить менше стандартизованих елементів:

- 1) дату та місце написання, які розташовуються у верхньому правому кутку аркуша;
- 2) звернення, написане в середині аркуша.

До зачину можна віднести стандартизовану початкову фразу про стан листування. Наприкінці ділового листа входять:

- 1) слова ввічливості;
- 2) посада особи, що підписала;
- 3) підпис і розшифрування підпису.

Приватний лист має великий набір ритуалізованих елементів, що входять в кінцівку:

- вибачення за написане;
- повторні привітання;
- подяки, вибачення;
- запевнення писати;
- прохання не забувати писати;
- передача привітів;
- прощання;
- слова ввічливості та підпис;

- постскриптум;
- дата та місце написання.

Середня частина будь-якого листа починається залежно від теми, а полягає або узагальненими фразами, або спеціальними фразами-кінцівками [59].

Хоча не завжди необхідно знати біографію автора для читання його художнього твору (що роблять мільйони читачів у всьому світі), відсутність знань про особливості світосприйняття автора може призвести до більш поверхневого сприйняття його твору, залишаючи значні шари смислу «між рядками» невідкритими.

Проте можна зробити висновок, що екстралінгвальні, позатекстові фактори в художньому стилі не так визначальні, як в епістолярному стилі. Метамова, яка є спільною для двох епістолярних співрозмовників, надає тексту відтінку загадковості та недовомовленості, роблячи його герметичним. Для дослідників літератури це створює можливості для множинних інтерпретацій семіотичної системи епістолярних текстів [10, с. 332].

У рамках дискурсивного аналізу епістолярного тексту, а саме листа, його можна розглядати як продукт дискурсу. Це «завершений за структурою та смислом композит», самостійна текстова організація з визначеною структурою, яка має зв'язність і цілісність, а також конструктивну рамочність — просторово-часову орієнтацію, звернення до адресата і підпис відправника [19].

Багато вчених класифікують лист як результат мовленнєвотворчого процесу, як «структуровану згідно з правилами епістолярної архітектоніки композиційну єдність, яка існує для передачі певного змісту, відповідає цілям комунікації та має виразну прагматичну настанову» [15, с. 7].

О.О. Красовська визначає лист як «цілеспрямоване індивідуально-соціальне мовленнєве явище, яке виникає у взаємодії суб'єкта та об'єкта мовлення і знаходить своє вираження в письмовій формі» [15, с. 20].

Дослідниця Л.В. Нижнікова підкреслює, що лист має атрибути інформативності, модальності й орієнтованості на відповідь у вигляді листа чи

певної дії (перлокутивний ефект). Крім цього, лист може бути літературно обробленим і входити до зібрання листів [22, с. 10 – 11].

Відзначається, що в офіційно-діловому листі ця рамка набуває найбільшої кількості формалізованих показників, клішованих формул [47].

Отже, можна припустити, що цей тип листів не має явно виражених рис авторського стилю, і є повністю повторюваним за формою, стилем, мовними засобами.

В епістолярних творах приватного характеру, особливо дружніх та інтимних, найповніше проявляється особистість адресанта і вималювана ним особистість його адресата.

Безсумнівно, що літературна індивідуальність письменника, яка виявляється у його художній творчості, ніколи повністю не збігається з його мовною особистістю, яка виявляється у його листуванні. Можна виокремити публіцистичні твори, такі як публічні виступи, журнальні та газетні статті, де рівень розкриття особистих поглядів автора на висвітлювану проблему вищий, ніж у художньому творі. У художньому творі автор може «приховатися» за персонажем або створити уявний образ автора, необхідний для розгортання творчого задуму під обраним кутом зору.

На думку Аристотеля, епістолярна форма володіє властивостями теми лірики, що дозволяє автору залишатися самим собою.

Перефразовуючи слова М. Коцюбинської, у любовних листах знаходимо якнайменше «маски» і якнайбільше «обличчя», тобто мовна особистість автора виступає найбільш повно [12, с. 38].

В епістолярній спадщині, принаймні в гуманітарній сфері, найактивніше вживалися в аркушах виражальні засоби публіцистичного стилю. Це пов'язано з проблемами міста та села, культурно-соціальним становищем української мови, літератури, соціальним розшаруванням українського народу. Публіцистичні листи переповнені виражальними словами та виразами (ідеал, розвиток, пропозиція, рада, діяльність, товариство).

У надрах епістолярного стилю у приватно-діловому та офіційно-діловому листуванні закладаються основи сучасного офіційно-ділового функціонального стилю. Найчастіше це листи до видавців з приводу передплати, листи до різних громадських організацій та товариств.

Стилі літературної мови не становлять собою замкнутих систем. Між усіма стилями (і функціональними, і експресивними) існує постійна взаємодія. «Історія літературної мови, – зазначає В. Русанівський, – засвідчує постійну взаємодію зазначених стилів» [24, с. 76].

Ця взаємодія виявляється у взаємопроникненні елементів одного стилю в мовну тканину іншого. Навіть найбільш специфічні засоби певного стилю можуть використовуватись в іншому стилі.

Від взаємодії стилів художньої літератури та публіцистики з'явився різновид нейтрального експресивного стилю – стиль доброзичливої іронії. Це спостерігається тоді, коли наукові та газетні слова стають синонімами побутових слів і в усному мовленні, і в художній літературі.

Епістолярна спадщина дозволяє дослідити як особисте, інтимне життя, так і творчі та політичні поривання, національні орієнтири, філософські шукання У сучасному дискурсі про творчість та життя Лесі Українки йдеться немало у працях багатьох літературознавців та поетів, і втім це поле дослідження й досі потребує вирішення багатьох аспектів пов'язаних з автобіографією письменниці та найталановитішої жінки України – Лесі Українки.

Сучасні дослідження активно звертаються до аналізу важливої постаті геніальної жінки в широкому розумінні. Однією з цікавих тем є епістолярна спадщина Лариси Косач, якій приділяє значну увагу наукова спільнота. Л. Голоюх [5] досліджує ідіолект Лесі Українки, створюючи «мовний портрет» письменниці та зупиняючись на мовностильових характеристиках її листів. Т. Космеда [11] розглядає лінгвокреативність, манеру комунікування та мовні конструкції в его-текстах поетеси. О. Богдашина [3] аналізує особливості

родинного листування, виражені емоції та почуття, які Леся Українка спрямовувала до своїх близьких.

В. Пустовіт [28] приділяє увагу національно-літературному елементу в епістолярній спадщині письменниці, розглядаючи умовні групи епістолярних текстів. Н. Римар [29] виконує огляд епістолярної критики Лесі Українки та її рецепції в українському літературному процесі, аналізуючи художній стиль та критичний погляд на філософію творчості. О. Макарчук [19] розкриває думки та міркування Лесі Українки з приводу політичного життя українців, визначає місце української партійної преси, зокрема часопису «Народ», в епістолярії письменниці та розглядає її погляди на національне питання.

До 1939 року основним місцем подій в епістолярній спадщині Лесі Українки був Львів. У зібранні бібліотеки Наукового товариства імені Шевченка збереглися частинні листи Лесі Українки до І.І. Франка, М. Павлика та В. Гнатюка. Також окремі листи були опубліковані в галицьких виданнях:

- 1) у журналі «Літературно-науковий вісник» (1925, кн. 10) – 6 аркушів листів до Н. Кибальчич-Козловської;
- 2) у журналі «Нові шляхи» (1930, кн. 2, 6, 7) М.Д. Деркач оприлюднила кілька листів до М. Павлика.

У 1938 році В. Сімович опублікував листи Лесі Українки до О. Маковея [37, с. 498-499].

Наразі епістолярна колекція Лесі Українки налічує понад 750 листів, здебільшого зібраних її сестрою, Ольгою Петрівною Косач-Кривінюк. Це унікальний архів, який включає автографи, копії листів з зарубіжних архівів, а також цінні копії листів Лесі Українки до М.П. Драгоманова та його батьківщини. Останні були відтворені на основі копій письменника Гліба Лазаревського, який зробив копії з автографів Лесі Українки, що знаходилися у Варшаві. На цей момент понад 50 копій листів до М.П. Драгоманова та його рідної землі можна знайти у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР (ф. 2, № 1548).

На сьогодні епістолярна спадщина Лесі Українки нараховує понад 750 листів, зібраних головним чином її сестрою, Ольгою Петрівною Косач-Кривінюк. Це унікальний архів, який включає автографи, копії листів з закордонних архівів та особливо цінні копії листів Лесі Українки до М.П. Драгоманова та його батьківщини, виконані на основі копій письменника Гліба Лазаревського. Цей останній зняв копії з автографів Лесі Українки, які зберігалися у Варшаві. Зараз понад 50 копій листів до М.П. Драгоманова та його батьківщини можна знайти в відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР (ф. 2, № 1548).

До початку війни у 1939 році з О.П. Косач-Кривінюк та М.Д. Деркач було зібрано 230 листів, із яких лише близько 30 було опубліковано [37, с. 503].

Епістолярна спадщина Лесі Українки охоплює листи до рідних, представників літературного та мистецького світу, громадських діячів та численних інших осіб та установ.

На сьогодні відомо понад сорок осіб, які були адресатами листів Лесі Українки, проте листи до багатьох з них зберігаються частково. Наприклад, з листування з Михайлом Коцюбинським вдалося виявити лише три аркуші.

Протягом останніх десяти років дослідники провели значну кількість цінних публікацій листів Лесі Українки, які супроводжуються науковими коментарями, поясненнями та примітками. Ці публікації підготовлені на основі автографів, які знаходяться у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР, зокрема у фондах Лесі Українки (ф. 2), І. Франка (ф. 3), О. Кобилянської (ф. 14) та М. Павлика (ф. 101).

Найголовніші із публікацій повоєнних років:

- 1) «Леся Українка. Збірник. До 75-річчя з дня народження» (Львів, 1946, с. 45-58) – листи до Ф. М. Колесі 1908-1913 рр.;
- 2) «Радянське літературознавство», 1948 № 9, с. 128-150 – до І.Я. Франка, О.П. Косач (матері), О.Ю. Кримського;
- 3) Українка Леся. Зібр. тв. у 3-х томах, т. 3. М., 1950;

- 4) Леся Українка. Публікації, статті, дослідження, вил. 1. К., 1954 (до І.Я. Франка, до О.Ю. Кобилянської); вип. 2, 1956 (до батьківщини Драгоманових);
- 5) Українка Леся. Твори у 5 т., т. 5. Листя 1881-1913. К., 1956 (у тому надруковано 465 аркушів до 28 адресатів, більшість аркушів надруковано вперше);
- 6) Леся Українка. Публікації, статті, дослідження. Вип. 3. К., 1960, с. 9-109 (до Є.І. Драгоманової, О.П. Косач (матері), Г. Хоткевича, М. Павлика та ін.);
- 7) Українка Л. Зібр. тв. у 4-х т., т. 4. М., 1957 (частину листів у перекладі на російську мову, у відривках, надруковано вперше);
- 8) Літературна Україна, 1965, 5 квітня (до М. Аркаса);
- 9) «Вітчизна», 1964 № 11, с. 174-176 (шість листів до В. Гнатюка);
- 10) «Радянське літературознавство», 1965 № 6, с. 80-86 (до Б. Грінченка та О. Кримського);
- 11) Українка Леся – Твори у 10 т., Т. 9, 10. К., 1965 (тут надруковано 395 вибраних із попередніх публікацій листів Лесі Українки до 40 адресатів) [37, с. 533].

РОЗДІЛ 2

АВТОБІОГРАФІЧНІ ЕЛЕМЕНТИ ЯК ШТРИХИ ДО ЖИТТЄПИСУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

До 150-річчя від дня народження Лесі Українки наукова спільнота та ті, хто її цінує, отримали чудовий подарунок – 14 томів повного видання, зібрання творів письменниці. Це знакова подія в культурно-літературному житті нашого суспільства, адже ми нарешті стали свідками не розмов, а актів плекання та пропаганди українського слова, і цим можна і потрібно пишатися.

Епістолярна спадщина поета представлена вперше і доступна для читання та аналізу в цьому томі. Епістолярна спадщина як феномен дає змогу проаналізувати творчість Лесі Українки крізь призму цього листування. Послання відоме з давніх часів – листування було поширене в античності, особливо в Стародавньому Римі. Це вважалося широко поширеною, невід’ємною частиною елітарної освіти та було елегантним, вільним мистецтвом писати листи. Донині це залишається таємничим свідченням індивідуального характеру.

Життя Лесі Українки є фрагментом більш ніж національного та міжкультурного «дискурсу недуги» (Шевчик, 2001: 334), джерелом якого в даному випадку був туберкульоз.

Читання листів Лесі Українки дозволяє спостерігати за процесом формування дискурсивного простору хвороби. Ми спостерігаємо, як епізоди лікування вплітаються в автонаративи ідентичності.

Хвороба також створює мережу гетеротопних точок навколо пацієнта, які заперечують правила, що діють ззовні, у світі здорових, і призводять до відчуження від раніше населених, домінованих місць біографії (Шалевська, 2015:212). Лікарня, санаторій, будинок відпочинку, населений відпочиваючими в лікувально-оздоровчій зоні, - всі ці території характеризуються специфікою використання простору. Вони встановлюють певні правила поведінки та місця перебування хворого чи відпочиваючого. Такі переживання і спостереження,

пов'язані з «мандрівками на здоров'я», можна знайти в біографії української письменниці Лесі Українки. Ці описи, що стосуються самої хвороби, показують спосіб життя в тіні хвороби, що особливо вплинуло на появу автобіографічних місць (Czermińska), вкраплень у записи історії життя письменника.

Життя і творчість Лесі з України неодноразово були предметом досліджень, у яких висвітлювався, серед іншого, аспект хвороби (Зеров, Гундорова, Зборовська, Агеєва, Борушковська та ін.). Біографії письменника часто звертають увагу на цей аспект життя та його вплив на формування світогляду та характеру письменника. Дослідники говорять про хворобу Українки як про «щоденну боротьбу зі смертю».

Драматургія Лесі Українки була для свого часу настільки новаторським явищем, що навіть у найталановитіших першотлумачів її творчості викликали непорозуміння. Сучасники були схильні визнавати її як поетесу і вже через її заслуги в поезії (не без заслуг, які їй приписували в суспільно-політичній сфері) поблажливо ставилися до експериментів з драматургічними формами (зокрема поетично-ліричними). Про глибоку розбіжність горизонтів розуміння письменниці та її сучасників свідчать невдалі постановки театру Саксаганського за найкращими на той час п'єсами Лесі Українки. Насправді вони не бачили в Лесі Українці драматурга світового рівня.

На відміну від радянської епохи, коли читачеві була представлена єдина модель розуміння, акуратно підведена під ідеологію, в останні десятиліття стало очевидним, що існує кілька моделей і що вони, по суті, завжди були доступні радянським дослідникам, похідними від загальної вказівки про те, що Леся Українка – співець вічного світла, донька Прометея, яка, незважаючи на тяжку хворобу, присвятила своє життя визволенню народу від соціального гноблення і боролася зброєю слова. Ідеологема виглядала переконливо, оскільки базувалася на численних підтвердженнях – цитатах із творів, статей та листів Лесі Українки та її сучасників. У цій загальній настанові, орієнтованій на вужче коло більш досвідчених читачів, було кілька допоміжних моделей.

Тож за основною частиною можна побачити ще кілька. Перше: Це романтизм (або неоромантизм). Романтизм радянської доби – не найкращий варіант для просування, оскільки всі справжні класики попередніх епох мусили долати романтизм і звертатися до реалізму (як Т. Г. Шевченко чи М. Гоголь...), але Леся Українка тому хвора жінка. вибачився перед нею за «гріх» молодості, тобто романтичні ілюзії. Головне, що виправдовувало їхній романтизм, — активний (революційний) характер, готовність боротися і вмирати за щастя народу.

До речі, ще за життя Лесі Українки була відмічена така своєрідна риса інтерпретаційних моделей, як виправдання (такі пом'якшувальні обставини в обвинуваченні, тобто негативні оцінки), найчастіше це хвороба та спосіб життя, пов'язаний з нею. Таким чином, очевидні для дослідника відмінності в горизонті розуміння між ним і автором не потребували особливого поглиблення.

Друга похідна модель споріднена з першою, але лише частково, виникла через потребу масового читання «Лісової пісні»: фольклору. Загалом зв'язок цієї драми з українським (польським) фольклором нібито незаперечний, але це й не дивно (фольклор в українській літературі взагалі нікого не дивує), дивно, що серед багатьох драм лише одна має фольклорне походження. , інші скоріше віднести до антифольклористичних. Але цей парадокс не здавався парадоксом. Завжди є винятки, і художник є художник, який робить свою справу.

Третя модель: традиціоналізм (європеїзм, неокласицизм або парнасізм у трактуванні вчених діаспори). З його допомогою інтерпретувалися (обґрунтовувалися) надто екзотичні теми, надто далекі образи, події та образи, які нікому не цікаві в епоху оновлення актуальної літератури. Вірність традиціям у різні часи формувалася по-різному: залежно від того, яка традиція модна.

Леся Українка залишається вірною поважній європейській традиції, особливо в царині драматургії: античності, Шекспіра, Мольєра, Гете, Шиллера. Науковці діаспори уважно стежили за цим дискурсом і довели, що у світовій

драмі є чимало відгомінів Лесиного «дорослішання». Щоправда, відгуків було стільки, що вистачило б, щоб звинуватити в епігонстві. Традиціоналізм у Лесі Українки справді очевидний і характеризується інтенсивною освітою та знанням багатьох мов, культур і літератур. В її творчості простежується поважна бібліотека європейського інтелектуала. Але якщо придивитися ближче до того, які мотиви, образи чи прийоми вона переймає з цієї великої традиції у власній творчості, то можна зустріти чимало парадоксів. Антишекспірівська традиція була сприйнята настільки, що вчені з групи неокласиків у 1920-1930-х рр. піднесли свою драматургію до рівня класичної, а згодом і в працях діаспорних вчених (В. Державін, Ю. Бойко-Блохін, Ю. Бойко-Блохін, В. І.). І. Качуровський).

Леся Українка – один із найшанованіших класиків. Але в їхніх творах виявився очевидний парадокс: вони ґрунтують неокласицизм Лесі Українки передусім на поезії. Драма або має надто багато недоліків, які не можуть бути узгоджені та виправдані класицизмом, або пропонує інтерпретації, які суперечать неоромантичній моделі, яку вони також часто використовують.

Четверта модель: дитячий автор (невипадково премію імені Лесі Українки присуджено за твори для дітей). Наївні (але морально та світоглядно правильні) вірші юного поета (з 8 років!), казки для дітей, найромантичніша поезія юності і, звичайно, «Лісова пісня», перетворена через шкільні вистави на зворушливу народну. казка: все це об'єдналося в образі Наставники дітей радянської школи сприяли. Актуалізація дитячого аспекту, навпаки, підтримує романтизм автора (логічно, що дитячий автор – романтик). У творчості багатьох європейських модерністів (від О. Уайльда, Р. Кіплінга до Е. Сент-Екзюпері) знаходимо жанр літературної казки, що означає вияв глибокої тенденції, а не просто природного бажання (зокрема). для письменника) написати кілька довільних творів для дітей. Модель «дитячого письменника» узаконювала перетворення «Лісової пісні» на літературну казку для юнацтва, передавав чи закритий інтелектуалізм, складний філософський зміст твору.

Особливо активно в ідеології використовується п'ята модель: соціаліст-популіст, борець проти нерівності та рабства зі зброєю слова («Дочка Прометея»). Повстання проти рабства, змагання з рабською психологією справді є невід'ємною частиною життя і творчості Лесі Українки. Вона здалеку відчувала дух рабства і ніколи не дотримувалася сімейних, корпоративних чи соціальних правил, якщо це суперечило її волелюбному світогляду.

Пройняті рабським духом персонажі та явища не раз потрапляли в її поле зору і зображувалися якщо не саркастично, то принаймні відверто іронічно. Але як у художній, так і в паралітературній творчості Лесі Українки (особливо в листах) соціалістичні ідеї, а також народницький пафос, шанований за радянських часів, зустрічають опір. Деконструкцію народницького дискурсу у творчості Лесі Українки переконливо здійснила Соломія Павличко у своїй монографії про сучасність 1997 року. Проте ця деконструкція мало що змінила в трактуванні творів, лише змінила маркери та акценти, оскільки патріотизм-націоналізм вдало підмінився популізмом.

Волелюбний мотив присутній і в драматургії Лесі Українки, яка пронизує тему раннього християнства, містить численні антиклерикальні образи та вислови, тож письменниця постала в радянські часи як безсумнівно переконана атеїстка (саме тому вона здавалася сучасникам і ще більш чутливим неокласикам). Цитат стільки, що за ними не видно парадоксу: атеїст ніколи не обере для свого художнього розвитку історію християнства, якщо він не сатирик (Леся Українка — іронік). За часів незалежності християнський світогляд вийшов з-під заборони, багато класиків читалися в контексті Біблії, її образів і сюжетів. Такі ж дослідження з'явилися й над творчістю Лесі Українки (І. Бетко, Л. Масенко), переконливі й суттєво поглибили розуміння її драматургії. Але врешті-решт постала потреба примирити християнську тематику з досить іншою темою антихристиянства та язичництва, яка не є неоднозначно позначеною. Зрештою, деконструкція атеїзму перетворилася на гіпотезу про гностичні джерела світогляду письменника (О. Забужко).

Зі згаданих моделей частковій (спонтанній) деконструкції піддалися лише ті моделі, які інтерпретують змістовний аспект творчості. Моделі, що формують інструментарій ученого в дослідженні поезики, залишилися практично недослідженими. Усі ці моделі у застосуванні до драматичних творів призводять до результатів, за якими легко побачити розгубленість дослідників, коли їм доводиться або мовчки пройти повз те, що слід було б назвати помилкою, або суттєво спотворити досліджуваний текст.

Після появи перших монографій про модернізм Т. Гундорової та С. Павличка (1997), які стверджували, що Леся Українка разом з Ольгою Кобилянською заснували український модернізм, має з'явитися нова модель інтерпретації, яка фіксує діоптрії читачів і науковців. до іншого бачення. Але моделі, що існують тривалий час, як і стереотипи, мають здатність легко переходити в нові сфери.

Уже в 1993 році С. Павличко писав: «Отже, романтизм не вичерпав себе, як доводить історія літератури 1960-х років, а живив ідею націоналізму й відповідного стилю, відроджувався й пристосовувався до нових суспільних і літературних явищ. За цих умов вона могла б проіснувати якщо не сьогодні, то принаймні до вчорашнього дня, в якому центральне, образно кажучи, було відібрано від периферійних течій (селянського сентименталізму Стельмаха чи романтичного пафосу Гончара) і всього іншого, що відповідно мало б логіка художнього слідування, знаходяться в центрі літературного розвитку і майже не стоять осторонь» [26, С. 96].

Думка трудомістка і прониклива, але все називає своїми іменами. Проте ми тут говоримо про літературу, а не про її читання. На жаль, «романтика» в українській літературі має таку неприродну завзятість не лише з вини авторів. Для масової літератури, до якої належали Стельмах і Гончар, романтизм і його відгалуження — мелодраматизм і сентименталізм — неминучі. Це основна естетика більшості сучасних бестселерів, найкращі з яких поєднують романтику з реалізмом і огортають його яскравішою та сучаснішою оболонкою.

Набагато більшої шкоди культурі завдає агресивна модель інтерпретації під назвою «романтизм».

Ніхто не заперечує приналежність Лесі Українки до сучасності: належати до неї – престижно. Але... Леся Українка вживала термін неоромантизм щодо сучасної літератури і протиставляла його реалізму (вона також вживала терміни «moderna» (модернізм), декадентизм, символізм, імпресіонізм, але неоромантизм виявився один для пострадянських дослідників найбільш прийнятний, оскільки був звичним). Це майже те саме, що модернізм, вирішили вони (з іншого боку – не відокремлюючи чіткою межею неоромантизм від старого романтизму – те саме, що романтизм...). Нова, перспективна модель, яка б дозволила адекватно прочитати драматургію Лесі Українки, вирішену в усталених підходах, нічого не змінюючи в трактуванні конкретних текстів чи особливостях поетики.

Так, зокрема в Лесі Українки — романтика в ранній поезії та наслідування, запозичене зі специфічного романтизму першої половини XIX ст., переважно німецького, але й українського (через Шевченка). Це зрозуміло, логічно і поза сумнівом. Але очевидний і парадокс раннього періоду: у поезії (яка хоч і наслідує німецький романтизм, але все ж таки національно орієнтована) майже відсутня стилізація українського фольклору, що є проблемою кожного романтика, особливо на ранніх етапах. Його роботи, є неминучим.

Крім того, Леся росте в оточенні польського фольклору, в родині, де шанують народне мистецтво. Зважаючи на ці обставини, майже повна відсутність стилізації означає, що романтизм засвоюється, але також передається. А це, у свою чергу, означає, що Леся Українка навіть у наслідувальному романтизмі рухається якимось інакше. Очевидно, що щеплення німецьким романтизмом допомогло їй відірватися від ролі епігона українського романтизму. Внаслідок цих процесів їхня рання поезія більш літературна і менш фольклорна, ніж український романтизм загалом. І ще один важливий факт про ранній період: Крім поезії, шукають і прозу. І тут з перших кроків

дуже вдало засвоїли реалістичний стиль. Оскільки реалізм найбільше шанується в прозі кінця XIX ст., можна було б обмежити визначення наслідувальною фазою, але справа в тому, що рання проза Лесі Українки не схожа на студентську. Навпаки, в прозі вона поводить як досвідчена оповідачка, яка володіє всіма доступними сучасній літературі секретами майстерності. Рання проза набагато сильніша за ранню поезію, вона цілком самостійна!

Це абсолютно протилежні письменницькі настанови: у поезії вона — піднесена над світом мрійниця, у прозі — скептичний іронік і природжений психолог, здатний побачити складність внутрішнього життя в дрібницях. Ці вказівки в сучасній літературі суперечать одна одній. Чи достатньо поділити їх за жанрами, щоб пояснити парадоксальність творчості і щоб художник вирішив проблеми свого творчого зростання? Тобто чи можна поперемінно бути романтиком і реалістом у творчості і міняти стиль? Це можливо і трапляється досить часто. Але це означає залишатися на рівні імітації. Як тільки автор усвідомлює різноманітність своєї творчості, він повинен виробити до неї хоча б певне ставлення. Простіше вибрати одну, наприклад більш сучасну, реалістичну прозу, і йти далі. Набагато складніше комбінувати (якщо шкода викинути). Леся Українка не відкидала ні романтизму в поезії (але суттєво модифікувала його, усунувши надмірно вживану романтичну риторіку: про це свідчить поетичний маніфест «Уривки з листа» 1898 р.), ні реалізму в прозі (що вона час від часу дозволяла собі) . час відверто модерністських експериментів). Але справді поєднати їх, тобто об'єднати в одному творі, почнеться в драматичній формі. Виявилося, що це найскладніше завдання, яке ставить перед собою художник. Поєднати в одній роботі непеєднуване – питання техніки. Важливо, яким буде результат, адже мистецькі досягнення – це не просте змішування компонентів, а відкриття (в результаті напруженого, часто болісного пошуку) нової форми, яка максимально відповідає тому змісту, який потрібно реалізувати. [26].

В академічному виданні 2021 року, серед іншого, відтворено віршовану історичну драму «Бояриня» (написана 1910 року), критику Лесею Українкою Москви XVII століття, її шовіністичного варварства та підкорення нею козацької України. Героїня драми Оксана їде до Москви зі своїм новим чоловіком, який вірить, що, перебуваючи на службі в царському дворі, зможе відстоювати політичні інтереси України. Шлях шлюбу – це шлях розчарувань і позбавлень.

Антиколоніальний меседж Лесі Українки загострюється її феміністичним підходом: вона представляє жіночі свободи як центральний вододіл між українською та московською культурами. Хоча Оксана може вести активне життя на батьківщині, їй відмовляють у праві на свободу вираження поглядів і позбавляють вільної волі в глибоко чужому московському суспільстві, в якому її статус зведений до статусу дружини. Погляд на Москву очима Оксани дозволяє Лесі Українці зруйнувати колоніальний міф про одвічну спорідненість українського і російського народу, який спалювали імперські ідеологи під час написання твору.

Як не дивно, Боярина була виключена з повоєнних радянських видань творів Лесі Українки. Він опублікований у «Повному зібранні творів» 2021 року з обширними науковими коментарями разом із раніше цензурованими або маловідомими листами та статтями, які були сповнені дотепних, ерудованих і злих зауважень автора про Російську імперію.

За її життя Російська імперія володіла більшою частиною України. Нарис Лесі Українки «*La voix d'une Prisonnière Russe*» («Голос російського бранця») ілюструє її ставлення до російської культури. Українець написав його у відповідь на грандіозне святкування візиту Миколи II до Франції у 1896 році, але в українському перекладі твір вийшов лише у 1947 році, коли його можна було представити як критику царизму.

Після повномасштабного вторгнення критика Українки залишається актуальною як відповідь шанувальникам «великорусской культуры» по всьому

світу, які використовують її, щоб зняти з російського народу колективну відповідальність за вбивства українців.

На десятому році нинішнього опору України російському неокolonіальному вторгненню ці глузливі слова українського письменника початку нового століття звучать правдивіше, ніж будь-коли.

Студентка літературного факультету «Українки» Оксана Забужко, член редакційної групи збірки творів, назвала видання «завершенням декомунізації Лесі Українки». Інший редактор, відомий літературознавець Віра Агеєва, назвала його «свідченням зрілості української культури».

Сьогодні Леся Українка промовляє до нас не лише з переплетених томів, а й із напівзруйнованих українських дитячих бібліотек та закривавлених трупів українських захисників. За винятком перекладу Ніни Мюррей поетичної драми «Кассандра» (2022), двох північноамериканських збірок 1950 і 1968 років і десятка уривків, опублікованих в лондонському *Ukrainian Review* у 2022 році, вона досі розмовляє з нами лише українською. Понад століття голос Лесі Українки замовчується, а її велич прикривається культурою, яка використовує свою літературу для імперіалістичної пропаганди та виправдання геноциду [50].

У листах Лесі Українки комунікативна стратегія самовираження реалізується через такі тактики:

1. Самохарактеристика, за якої авторка листів може описувати:

– свою зовнішність («Я лицем і подобою, здається, мало змінилась, хіба що не така дуже біла, як була.» [15, с. 56]. «Волосся вже зачинає стреміти, як на їжакові, і все пробивається через чадру, котрої, однак, ще не скидаю.» [40, с. 161]. «Я тепер справді з'являю собою монстра чи раритета з тим своїм настобурченим коротким волоссям, що після тифу почало надто "фантазійним" способом рости.» [40, с. 178]).

– характер (слова "натура" та "вдача" часто вживаються Лесею Українкою, коли вона описує різноманітні аспекти своєї особистості: «Характер мій, я й сама це бачу, якийсь скритний, хоч мені й самій це не

подобається, завжди я стараюсь бути якось щиріше, вільніше, але бачу сама, що все не так виходить, як би я хотіла: в мене виходить жарт тоді, коли я хочу говорити поважно, а коли я хочу говорити щиро, то це теж якось не так виходить.» [15, с. 56]. «Та і знов беруся знімати "сізіфовий камінь" до гори!» [15, с. 99] «Та таки й зовсім ледача я стала: пишу маленькі віршики для власної втіхи та розривки, а роботи – жоднісінької! Перекладу – нікоторого.» [15, с. 100]. «Я завжди навіть найкраще описувала зимою весну, а літом зиму, видно, моя натура любить контраст.» [40, с. 154]).

Значна кількість висловлювань такого роду в листах до різних осіб віддзеркалює схильність авторки до рефлексії, самоаналізу, демонструє чіткість морально-етичних настанов, що утворюють особисту систему цінностей, головними з яких постають: працелюбність – ("лінощі не моя натура") [40, с. 192].

– інтелектуальні властивості («У нас есть кубікі ті, що складать сторони, тільки там багацько помилок.» [15]. «Мама учить мене тепер по французки й по німецьки.» [15, с. 47]. «Я не стільки вчилась, скільки б хотіла, та й тепер не можу як слід своєю наукою зайнятись, не дуже багато читала, то що з мене й сподіватись можна. Я стараюсь читати більш путніх книжок, хоч їх тут і трудно достать.» [40, с. 68]. «Книжки Ваші я всі прочитала, і вони мені дуже сподобались, збираюсь навіть дещо перекладати.» [15]. «Як їхатимеш сюди, то купи мені італійський словарь (як нема італьянсько-руського, то італьянсько-французський) і книжку.» [15, с. 76]. «Бувши в Одесі, я хотіла учитись по-англійськи та навіть вже знайшла собі учительку, але той проклятий масаж усе мені перебив. Тепер прийдеться учитись самій, хоч се і трудно.» [30, с. 93–94]. «Мені б таки слід хоч одну зиму пробути десь у великому місті, а то в селі самобрання дуже дорога річ.» [40, с. 194]).

– фізичний стан («Мені таки добре в цьому сонці та морському повітрі; через плавання у мене розвились мускули на руках, і се мені принятно, а то я вже була надто безсилою.» [40, с. 148]. У тому числі стан здоров'я, якому авторка листів змушена приділяти багато уваги, тому що хвороба значною

мірою впливає на її спосіб життя, працездатність, настрій. «Я недавно встала з ліжка, а то днів 5 лежала. Тепер мені ліпше, і я знов можу ходити сама з палкою, а то вже було так, що мене водили, мало не носили. Після тижня масажної курації нога моя розтроюдилась так, що й ступить було годі.» [40, с. 83]. «Досі болить рука ліва, так що нічого не можна робить... Я перше була дуже слаба, а тепер усе нічого собі.» [15, с. 46]).

– емоційний стан («Смутна новина мене дуже-дуже засмутила. Перше я мало не заплакала, потім розізлилась чогось страшенно, а потім на мене напав якийсь дух упорства і я наважилась сьогодні писати, як можтиму, цілий день, і взагалі – робитиму вдвоє тепер!» [40, с. 82]. «Не гнівайся, прошу тебе, на мене ні за що, хоч я вчім і виновата перед тобою, – мені чогось так прикро і тяжко тепер, що я тобі й сказати не можу; хто його зна, що се на мене таке!» [40, с. 103]. «Мені сором, що ми такі невільні, що носимо кайдани та спимо під ними спокійно. Отже, я прокинулась і тяжко мені, і жаль, і болить.» [40, с. 134]. «Я страх рада, що вона приїхала, і стараюсь не заглядати в прийдешність, коли знов зостануся сама.» [40, с. 146]).

– почуття гумору («Я тут живу благополучно: ніхто мені нічого не вкрав, ніхто мене не зарізав, я не простудилась і грекеси мене не обіжають.» [15, с. 63]. «Ти питала про слонів і т.п. Слоні не то щоб уже розумніше людей, але наближаються до них, бо можуть, наприклад, на литаврах грати, на колесі їздити, на задніх лапах стояти та на голові, можуть тарілка подавати, вино пити і грошей не платити.» [15, с. 121]. «Тільки ти собі подумай, Пуцю, що Івана Грозного представляли італіянці по італіянськи!» [15, с. 122]).

2. Характеристика, надана іншими людьми, реальна чи уявна («Тепер мене люде зачинають хвалити, як-от п.Франко, а я якраз і зледащіла, – сором приймати незаслужені компліменти.» [40, с. 171]. «Міша то смішить мене навіть своїми дифірамбами; певне, то неправда, що не можна бути пророком в рідному краю, бо, отже, можна ним бути навіть в очах рідного брата.» [40, с.183]. «Я думаю, що того всі так не дбають про обіцянки, дані мені, бо думають собі, що в мене така плоха вдача (знаєш

славутнє слово "безхарактерность"?), що мені не тільки можна слова не дотримати, а навіть можна й не згадувати про те слово, бо, однак я не тямлю постояти за себе.» [40, с. 110]. «Це може бути характеристика, надана реальною особою (І.Франко, М.Косач): Як тобі прийшло на думку причепити до мене "світло генія"? якби не знала тебе ліпше, то подумала б, що на сміх кажеш. Мені сподобалось, що звеш мене жайворонком, маю симпатію велику до сії птиці!» [40, с. 140], – або навіть застерігає його від хибного враження про себе: «Мені вже по ночах сниться море. Не думай однак, що се я вже так розволочилась, ні, я дуже рада, що я вдома, і тепер мене зовсім не бере охота гнатись на штирі вітри.» [40, с. 141]. «Не подумай однак, що я все отак тільки по місті волочуся.» [40, с. 127]).

3. Порівняння себе з іншими людьми («Коли ж я й не буду ходити так як слід, то й так я того сподіваюсь, – хто сім літ слабує на ногу, то нема чого і думати ходити так, як люде.» [40, с. 98]. «Що ж до мене власне, то я ж не так знаменита, як Байрон та інші боги літератури, отже, для мене не приклад все те, що Ви говорите про них.» [40, с. 223]. «Ця тактика включає й різного роду зіставлення між собою й адресатом листа, і в такий спосіб авторка підкреслює відмінність власного способу життя, зумовлену важкою хворобою, що суттєво обмежує фізичні можливості людини: ти ж не то що я, що живу собі на дозвіллі та на безділлі, тобі є що робити, єсть куди й піти.» [40, с. 70]).

4. Порівняння різних іпостасей своєї особистості («Тепер в мені живуть дві людини, одна живе й займається різними дрібницями, а друга тоне в якомусь хаосі жалю.» [40, с. 172], – у тому числі порівняння «Я» сьогоднішнього з «Я» у минулому: «От тепер уже й я скажу, що я азіят! Ще ніколи я таким азіятом не була, як сього літа, – відай, в Гадячі вже таке азіятське повітря.» [40, с. 219]).

5. Самоідентифікація за національною ознакою («Так оце ми з тобою і в Московщину поїдемо!... Гай, гай! "Не к добру это!" – так чогось мені здається: нам, українцям, не щастила доля ніколи в тій Московщині.

"Срежут" вони мене ще там добре. А врешті, ще побачим, як там буде!» [40, с. 103]).

6. Самоідентифікація через соціально-професійний статус («Тож то здумай: поки переписала для "Буковини" (я тепер сотруднік "Бук[овини]", "Бібліот[еки] для молодіжі") два вірші, то тричі лягала – чи хто таке чув?» [40, с. 109]. «Ба, та що робити, – публіцистом не вдалася, а белетристика така химерна штука, як-от моя доля.» [40, с. 157]. «Що залежатиме від мене, я все зроблю, ба – що ж мені й робити, як не се! А ж, як би там не було, а література моя професія.» [40, с. 85]).

7. Самоідентифікація через суспільні та родинні зв'язки («Мені дуже прикро, але я почуваю, що стою тепер якимось на одшибі, по більшій часті мені все приходилось так стояти.» [40, с. 165]. «Жаль мені, що я мушу таким відлюдком жити, що з мене нема користі ні людям, ні собі, але ж то біда мене так тримає.» [40, с. 170]. «Мені нігде так не добре, як вдома, і робота тут найліпше робиться. Та ще ж тут і, окрім писання, є живе діло і милі для мене люде, тут не почуваю себе зайвою на світі.» [40, с. 171]. «У листі до матері під час відсутності батьків удома, коли Леся залишається з молодшими дітьми як найстарша, вона жартома характеризує свій статус у родині: Люба мамочко! Відповідаю тобі, яко управнений делегат чесної республіки. <...>Тим часом у нас республіка настояща під моєю президенцією. Ми тепер усе варимо та смажимо, і мушу сказати, що мені се діло починає обридати, а ми тепер вступаємо в малиновий період і вже зварили шість фунтів малини.» [40, с. 111]).

8. Самономінація підпису як компоненті кінцівки листа («Твоя безталанна сестра Леся.» [40, с. 84]. «Твоя сестра і товаришка Леся.» [40, с. 91]. «Твоя сестра і друг Леся.» [40, с. 140]. «Л. Косач (Леся Українка – якщо, може, Вам се більш відоме ймення).» [40, с. 408]).

У значній кількості аналізованих листів підпис – це прізвище, ініціали або псевдонім: Л.Косач; Л.К.; Леся Українка; уживані також етикетні формули: Твоя Леся; Ваша Леся; Ваша внучка Леся; Твоя сестра Леся.

Простежимо, щоб підпис, який супроводжує оригінальне звернення до адресата і складає етикетний каркас листа, ставився в тексті на останньому, значущому місці. Таким чином, будь-яке відхилення від стандарту, додавання епітетів або доповнень до власного імені привертає увагу адресата, оскільки така номінація визначає ті характеристики адресата, які, на його думку, мають особливо значуще значення в даній ситуації спілкування.

9. Оцінка власної комунікативної діяльності – додавання метамовних коментарів, які коригуватимуть сприйняття адресатом листа, а через нього й адресанта («Тут ще біда – від якоїсь, невідомої мені, причини мій почерк ще гірше, ніж був, зробився!!!» [40, с. 109]. «У нас кажуть: "З Новим роком, з новим щастям!" але – що таке щастя? для мене ця ідея не стоїть ясно перед очима.» [40, с. 181]. «Не здивуйте змого чудного листу, – перші мої листи завжди такі.» [40, с. 117]. «Ах, якби ти вже хучій приїздив, ато що листи! "Письма пишут только аптекаря".» [40, с. 140]. «Ніколи іншою мовою, як тільки своєю, листів не писала і, певне, не писатиму.» [40, с. 143]).

10. Формулювання власних життєвих принципів («Можна і нудоту перетерпіти, коли хоч знаєш за що.» [40, с. 145]. «"На крилах пісень" не есть моє остатнє слово, а коли я думаю йти далі, то вже ж вперед, а не назад, інакше не варто було й виходити.» [40, с. 212]. «З метою формулювання принципів, яких, на її думку, варто дотримуватися, Леся Українка вживає генералізовані речення, додаючи власну оцінку зробленого узагальнення: по-моєму так: або жити, або вже вмірати, аби тільки не тремтіти та не скніти отак ціле життя.» [40, с. 160]. «Певна річ, що краще лиха правда, ніж золота неправда, яж, бо ніколи інакше й не думала, але, бо інший раз хочеться, щоб та правда була якоюсь трохи іншою.» [40, с. 175]).

11. Опис способу свого життя, щоденних занять, побутових справ («Тим часом живу тут ще як вільна людина, розглядаюся по Відні, хожу до театру і нічогосінько не роблю, отак собі "à la touriste".» [40, с. 117]. «Я застаюся вдома, читаю, граю на фортеп'яно, аб[о] пишу листи, –

остатнім, врешті, мало займаюсь, – уліти ледве-ледве лізуть, не пишеться щось, немає жадної рівноваги душі, тепер мене більш ніж коли опанували *Drang und Sturm*, та й нема такої конечно наглядчої роботи.» [40, с. 124]. «От я і дома! Дивно се якось отак перелетіти швидко з Відня на Волинь, аж навіть у голові якись хаос повстає з тих враженнів, думок, порівняннів, тепер удома мені все якимсь иншим здається.» [33, с. 129]).

12. Філософське осмислення свого буття («Та от я бачу, що і я не знала ціни часові та марнувала його без пуття, а тепер мені все здається, що він від мене втікає, і не знаю, як би його затримати.» [40, с. 115]. «Не так то, щоб я зовсім нічого не робила, але все ж дуже се мало, що я роблю, і я думаю, що навряд чи я скінчу коли хоч половину того, що маю на мислі, асе погано, коли людина, починаючи, не сподівається кінця.» [40, с. 166]. «Леся Українка добре усвідомлює свою суспільну місію, що накладає на неї велику відповідальність і вимагає багато працювати:...мені такого-такого багато треба писати, що якби жила на три життя разом, то йто ще не знаю, чи в спілаб те все поробити.» [40, с. 175]. «Чи справді я живу робочим життям? Часом мені здається, що я роблю, скільки можу, а часом думаю, що і половини того не роблю, скільки б могла і повинна робити.» [40, с. 202]).

Зверніть увагу, що використання образних прийомів, таких як слова, метафори та порівняння, має значний потенціал прагматичного та естетичного впливу на адресата. Це сприяє формуванню його враження і сприяє створенню бажаного іміджу адресата. Як уже зазначалося, це головна мета комунікативної стратегії самовираження.

У листах до різних людей Леся Українка використовує різноманітні стратегії комунікативного самовираження, які формують цілісність на прагматичному, семантико-структурному та мовно-стилістичному рівнях у складі комунікативної стратегії. Самопортрет адресата в дискурсі листа відображає важливі індивідуальні та особистісні характеристики автора листа. Їхня мовна ідентичність характеризується як комунікативно активна, здатна до рефлексії, самоіронічна та самокритична, що потребує спілкування та

самореалізації у сфері літературної творчості. Для подальших досліджень у цьому напрямі необхідний аналіз вибору комунікативних тактик залежно від особливостей адресата та інших нелінгвістичних факторів, а також детальне вивчення мовних одиниць, які використовуються для вербалізації мовленнєвого жанру самовираження, слід враховувати.

У листах Лесі Українки українська мова відкривається культурам усього світу, літературним здобуткам інших народів. Крім українських прислів'їв і народних жартів, тут представлені французькі вислови, польські фразеологізми, латинські афоризми, російські літературні фрази та поетичні рядки з відомих творів німецьких письменників. Таке включення іншомовних елементів виступає засобом емоційного вираження індивідуального стилю, який є формою передачі емоційного стану особистості. Така особистість відчувала внутрішню форму образного вираження й постійно трансформувала світ зарубіжної літератури в український інтелектуальний контекст. Це вказує на особливий мовний європеїзм Лесі Українки. Наприклад: «С глаз долой, из сердца вон» (рос.) [38, с. 323]; «O tempora, o mores!» (лат.) [38, с. 351]; «Laisser faire, laisser passer» (франц.) («Хай буде, як буде») [38, с. 163]; «A la guerre comme a la guerre» (франц.) («На війні, як на війні») [38, с. 170]. Це свідчить про те, що письменниця володіла не лише рідною мовою, а й іншими мовами.

«Леся Українка була поборником інтелектуальної, поліфункціональної української мови, добре розуміла ситуацію роз'єднання українців, поділ їх державним кордоном. Погляди Лесі Українки на літературну мову як результат синтезування різних говорів, у поєднанні свого й запозиченого, народного й книжного й "без жадного насильства, сварки й колотнечі".» [27, с. 267].

Зі значним відчуттям болю вона висловлює свої роздуми про мовний стан на обох сторонах кордону в листі до О.С. Маковея, написаному 31 листопада 1893 року: («Не маю пояснень, але схоже, що галичани говорять краще, ніж пишуть, тоді як українці мають кращі письмові навички, ніж усно. Щодо того, чому багато українських сімей вживає російську мову, здається, що не так давно галицькі русинські сім'ї спілкувалися польською. Я впевнена, що якби

наша мова мала такі права в Росії, як у Галичині, то ми не відстали б, і зараз нехай хто хоче кидатим камінь українцям, які пригнічені системою освіти, урядом і громадськими установами. Однак, не дивлячись на всі труднощі, я відмовляюся кидати каміння, оскільки вірю в безпристрасність. Виховання в українській мові та факт, що наша сім'я є патріотичною, говорять самі за себе, і жоден камінь патріотичний не зможе до нас долетіти, хоч як високо його не кинули.» [38, с. 179-180]).

«Виховання в українській мові», Леся Українка була завжди чутлива й чуйна до тих людей, в яких бачила цікавість до української мови й літератури. Живучи, наприклад, в Одесі, в Ялті вона розмовляла українською мовою, тому й траплялися в неї знайомства теж з українцями. Ось як описує Леся в листі до матері типовий образок мовної ситуації на півдні України: («Мені добре трапилось, що маю дуже добру служанку, дівчину з Малої Перещепини... Вона вже звикла, що з нами можна говорити по-простому, і вже не мучить мені вух тим "новоруським жаргоном", що панує в нашому дворі. Наші хазяї полтавці та вся двірня з України, але мова така, що аж жаль слухати (хоч хазяйка передплатниця "Рідного краю" і величає себе малоросіячкою), вже досить того, що кухарку Горпину звать Грушею...» [38, с. 233]).

Як прихильниця органічного фонетичного правопису для української мови, Леся Українка встояла за правила, які стали частиною української орфографії. У листі до І.Я. Франка вона зауважила: «Я підтримую правдивий фонетичний правопис (радикальний)... У слові 'слізьми' слід писати м'який знак, оскільки саме так його вимовляють. Слово 'в'яне' можна писати або так, або 'вьяне', але ніколи не 'вяне', оскільки це власне російське вимовлення». Головним критерієм добору слів для Лесі Українки в листуванні було жваве мовлення її сучасників. Леся Українка виступала проти засмічення української літературної мови простою безграмотністю та фонетичними недоліками [4].

Аналіз листування Лесі Українки дозволяє більш детально вивчити її «мовну біографію» та багатомовність. Більшість українських письменників демонстрували багатомовність, інтегруючи у свій мовний дискурс елементи

інших мов, вживаючи іншомовні вирази, а також адаптуючи мовні форми для вербалізації іншомовної лінгвокультури. Текстове середовище українських письменників ХІХ ст. відбилося в його «мовній біографії» [11].

Егоцентризм у використанні запозичень у конкретному дискурсивному просторі, здається, виникає внаслідок актуалізації двох теорій:

- «Теорії напруженості» — це зосередження уваги на вислові у незвичний спосіб, виділення його серед звичного, що особливо привертає увагу того, хто сприймає текст;

- «Теорії відхилення від норми» – порушення звичної мовної норми та стандартного використання словесних матеріалів.

Обидві теорії можуть знайти практичне застосування при високій концентрації запозичень у тексті і, можливо, при їх надмірній кількості, що можна спостерігати в листах Лесі Українки. Активне вживання запозичень, особливо з польської мови, можна розглядати як своєрідну рису поета, так і ознаку мови певного регіону, яка по-різному проявлялася в окремі історичні періоди (хронотоп). . Проблему запозичення слід розглядати як універсальне явище, тому її вивчення має охоплювати як синхронію, так і діахронію, розглядаючи її не лише як факт мови, а й як чинник мовотворення. Важливо розглядати запозичення як безперервний процес, тому ми поєднуємо діахронію із синхронією: у своїх дослідженнях використовуємо як історичні дані, так і факти із сучасних тлумачних словників української та польської мов. Отримані дані є важливою частиною панхронії, синтезу інформації з синхронії та діахронії, які доповнюють одна одну [25].

РОЗДІЛ 3

АВТОБІОГРАФІЧНІ ДЕТАЛІ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИЦІ

Нагадаємо, що процес європеїзації України, який розпочався у XVIII столітті, мав значний вплив на розвиток української мови. Цей вплив виразився в змінах якісних і кількісних характеристик словникового складу мови, у вдосконаленні стилістики. Ці зміни чітко простежуються в мові мешканців Західного регіону, де внаслідок історичних і політичних подій була активна багатомовність, що особливо яскраво виявляється в мовній особистості Івана Франка [21].

Для Лесі Українки, а також для інших письменників, таких як Степан Руданський та Іван Франко, було характерним володіння кількома іноземними мовами, відоме як полілінгвізм і поліглісія. Окрім рідної української мови, С. Руданський володів російською, польською, німецькою та давньогрецькою мовами. І. Франко знав щонайменше 14 мов, зокрема українську, грецьку, латинську, старослов'янську, польську, німецьку, французьку, іспанську, італійську, англійську, російську, болгарську, чеську, литовську та їдиш, і перекладав із 48 мов народів. світ.

Леся Українка вільно володіла 10 мовами, зокрема французькою, німецькою, англійською, італійською, іспанською, польською, російською, болгарською та арабською. Значну частину свого життя вона присвятила навчанню цих мов, про що свідчать її листи, в яких вона використовувала різні мови в повсякденному мовленні. Оскільки значна частина України, включно з Волинню, тривалий час входила до складу Речі Посполитої, де населення було полонізовано, Леся Українка також добре зналася на польській культурі та вільно володіла польською мовою, якою вживала щодня, як видно з їхніх листів.

Проблема стосунків Лесі Українки з Польщею регулярно досліджується українськими вченими, такими як: Зіновій Бичко, Андрій Віценз, Микола

Жаркий, Богдан Кравців, Наталія Місяць, Ніна Романова, Світлана Романюк, Валентина Соболю, Людмила Ткач, Майя Хмелюк і інші.

Мабуть, найближче оточення Лесі Українки, люди, які були її адресатами, знали польську мову, якщо адресат вживав у своїх листах польські елементи. Разом з іншими дослідниками епістолярної спадщини Лесі Українки зазначимо, що в листах Лесі до матері, батька, брата Михайла, сестри Ольги, дядька Михайла Драгоманова та тітки Людмили Драгоманової, Івана Франка, Михайла Павлика зустрічаються польськомовні фрагменти. та Ольги Кобилянської. Листи Лесі Українки демонструють великий інтерес до культурно-політичного життя Галичини.

Наразі невідомо, як і де поетеса Леся Українка навчилася польської мови. Проте під час перебування в Луцьку та Колодяжному вона активно спілкувалася з носіями польської мови, що, ймовірно, сприяло її самостійному вивченню мови. Крім того, відомо, що письменниця неодноразово відвідувала Польщу і там додатково вдосконалювала свої знання польської мови.

У листі до Михайла Павлика Леся Українка зазначила: «Якби у мене були учні поляки, то я знаю польську настільки, щоб пояснити на лекціях» (*лист від 27.03.1903*). Дослідник М. Жаркий виявив, що польські слова, фрази чи довші цитати зустрічаються у 29 листах Лесі Українки, які охоплюють період з 1889 по 1904 рік. Це підтверджено дослідженнями автора. Складається враження, що оточення Лесі Українки, адресати її листів, розмовляли польською мовою, якщо сам адресат вживав у своїх листах елементи цієї мови. Польськомовні фрагменти можна знайти в листах до матері, батька, брата Михайла, сестри Ольги, дядька Михайла Драгоманова та дружини Людмили Драгоманової, Івана Франка, Михайла Павлика та Ольги Кобилянської. Про глибокий інтерес Лесі Українки до культурно-політичного життя Галичини свідчать і листи.

Зокрема, у листі до М. Драгоманова від 17 березня 1891 р. йдеться: «Лише приїхавши і побачивши, як тут люди живуть, я зрозуміла краще галицькі справи та відносини. Те, що на Україні мені здавалося потрібним, добрим,

необхідним, те саме, порівнявши з місцевим життям, здалося мені таким втраченим, нерозумним, непотрібним або навіть шкідливим. Ота відома "угода" викликала чимало обурення у нас на Україні, оскільки наші співвітчизники думали: ось буде благодать!».

Зауважимо, що в цьому іронічному уривку вжито декілька розмовних полонізмів, як-от «бачив», «останній», «відомий». Важливо також зазначити, що в листах Лесі Українки часто зустрічаються прислів'я про Польщу, наприклад у фразі: «Ну, та що вже! "Мудрий лях по шкоді!"» (*лист від 9.06.1893 до О.С. Маковея*). Автор також інтенсивно користується польськими прислів'ями, переважно з метою створення іронічного настрою, наприклад: «Niemiła ksiądzu ofiara – idź, ciele, do domu; posieł jak osieł.» (*лист від 12.02.1895 до М.І. Павлика*). Цікаво, що журнал «Крутука» (1908, № 7-8, с. 103) з Кракова високо оцінював творчість Лесі Українки.

Відомо, що поетеса Леся Українка виявляла особливу пристрасть до музики, а з її листів видно, що вона особливо цінувала творчість польського композитора Фредеріка Шопена. Вона часто виконувала його твори на фортепіано, про що свідчить лист від 17 лютого 1890 р. до матері та листи від 21 липня 1899 р. і 30 січня 1900 р. до О.Ю. Кобилянської.

Примітно, що Леся Українка виявляла активне зацікавлення перекладами творів польських авторів, про що свідчать її листи. У листі до брата Михайла від 26-28. Листопад 1890 року, наприклад, обговорює план перекладу польської літератури та висвітлює польських письменників другої половини XVIII і першої половини XIX ст., таких як Єжи Томаш, Юзеф Залеський, Ігнатій Красицький, Юзеф Ігнатій Крашевський, Антоній Мальчевський, Юліан Немцевич, Еліза Ожешко, Болеслав Прус, Генрик Сенкевич, Юліуш Словацький, Адам Міцкевич.

У її листах є також публіцистичні твори російською мовою з фрагментарним аналізом польської літератури під назвою «Заметки о новейшей польской литературе». В іншому листі, в якому Леся Українка міркує про план перекладу творів світової літератури, згадуються також польські митці,

Томаша, Залеського, Красицького, Крашевського, Мальчевського, Міцкевича, Немцевича, Ожешко, Пруса, Сенкевича, Словацького та інших.

Лексико-семантичні полонізми Леся Українка використовує для номінації суто польських явищ, таких як назви журналів, адреси та інші, наприклад: *Kurier*, *Dziady*, *Krymskie sonety*, *Panna Antonina*, *Mazera*, *ul. Poninskiego* та ін. Проте полонізми найчастіше вживаються для вираження епістолярного стилю автора, оскільки, як уже зазначалося, вони створюють іронічне чи жартівливе звучання, надають тексту більшої інтимності. Наприклад, лист до М. Драгоманова закінчується жартівливим висловом, цілком зрозумілим адресату: «Бувайте здорові, мій дорогий дядьку, та пишіть мені, не гаючись, – *czekam Waszego listu, jak ziemia rosy niebieskiej.*» (лист від 5.05.1894).

- Використані авторкою польські вислови допомагають їй яскраво продемонструвати привабливість свого мовлення, виразити емоції та експресію, змодельовати характерний розмовний стиль українців, де такі вислови були поширені. Наприклад:

- «Просьте ласки *wielmożnego pana i księdza proboszcza*, аби зволили покласти гнів на милість...» (лист від 25.02.1891 до брата Михайла);

- «Український театр щось нікого не вабить: п'єси погані. Опера тим менше, бо співці погані. Одним словом: *nieciekawego.*» (лист від 6.05.1897 до М.В. Кривинюка);

- «Стараюсь триматися поради одного варшавського лікаря: "*Jeść, sprać i nie robić*", остатнього пункту, однак, найменше придержуюсь, бо то вже було б занадто нудно, та й без потреби то.» (лист від 22.12.1892 до М.П. Драгоманова);

- «Правда, я людина без діла – "*prazdnoshatayuchasya*", але зате у мене єть такі перешкоди, яких ви не маєте, і, дай боже, щоб ніколи не мали... От перша перешкода – „*moje miłe zdrowie i powodzenie.*» (лист від поч. 11.1889 до брата Михайла);

- «Не знаю тільки, як сподобається їм ця тема ("to taka stara rzecz"!..))» (лист від 8.07.1889 до матері).

Леся Українка також вводить у стиль свого листа деякі польські слова, представлені латинським алфавітом, наприклад: «Взагалі пиши мені довгі листи, як там ваше zdrowie, а надто powodzenie.» (лист від 31.08.1891 до матері).

М. Жаркий відзначає, що «польські вирази в листах Лесі Українки мають виразне емоційне забарвлення». Наприклад, у відношенні до неприязних людей вона не вживає термін «гірший роду», але «podlejszego gatunku» (лист від 2.03.1899 до М.І. Павлика); свою подорож у гори вона жартівливо називає «pielgrzymka» (буквально 'паломництво') (лист від 1.08.1901 до О.Ю. Кобилянської).

Розмірковуючи про необхідність запозичення термінів, Леся Українка пропонує різні варіанти, в тому числі й ті, які вона переймає з польської мови. Наприклад, у своєму листі до брата Михайла від початку листопада 1889 р. вона розглядає слово «маятник» і зазначає, що його корінь походить з укр. Пропонує різні варіанти перекладу, в тому числі варіанти з польської мови. Проте автор, звісно, використовує також сліди з польської мови.

Серед них виокремлюємо:

1) Фіксовані вислови, включаючи фразеологічні вирази, словесні штампи та інші, такі як: «до часу збан воду носить», «"марного гроша" не стане», «бавити пань», «губити з ока», «о що ходить», «шкода мови», «говорити по правді», «не зложив навіть візити», «прийти на думку», «слухати раду», «дасться рада», «дати собі раду». Давайте порівняємо контексти:

- «Ну, та до часу збан воду носить» [лист від 25.03.1891 до брата Михайла];
- «Сам він гадає, що мені не вадило б поїхати з Лідою у Швейцарію, я й сама те знаю, та, відай, "марного гроша" не стане.» [лист від 3.06.1895 до М.І. Павлика];

- «Не знаю, чи вони зо всіма жінками, чи то тільки з нами так, але видно, що вони уважають нас спосібними на поважні розмови, і через те говорять з нами по правді, а не то що "бавлять пань" (такий єсть вираз в Галичині)» [лист від 25.02.1891 до брата Михайла];

- «Бо звідси вони мені зовсім не видні, і я почала губити їх з ока.» [лист від 15.10.1893 до М.П. Драгоманова];

- «Вам ся фраза, либонь, не зовсім зрозуміла (довго та й зайво було б пояснити її значення), але Сірий повинен зрозуміти, "о що ходить"» [лист від 16.03.1913 до Ф.П. Петруненка];

- «Знов би розсипалась в гірких фразах, але тепер знаю, що шкода мови» [лист від 25.02.1891 до брата Михайла];

- «Сеї зими хтось увесь час пролежав та просидів у своєму пансіоні, як добре вихована арабська дама в гаремі, не зложив навіть візити Великому Сфінксові та пірамідам (тільки бачив раз у раз ті піраміди з своєї веранди), не був і в музеї, де такі.» [лист від поч. 3.05.1913 до О.Ю. Кобилянської];

- «Як тобі прийшло на думку причепити до мене "світло генія"? Якби не знала тебе ліпше, то подумала б, що на сміх кажеш...» [лист від 25.03.1891 до брата Михайла];

- «Тільки вже на се літо я не на дикі степи хочу їхати, а десь інде, та боюся, що Ви порадите мені "не рипатись", а вже муситиму слухати ради.» [лист від 15.03.1892 до М.П. Драгоманова].

2) Дискурсивні слова та вирази. Порівняймо контексти:

- «Лисенкове "Була колись гетьманщина" я почула тут по раз перший.» [лист від 25.02.1891 до брата Михайла];

- «Ну, живу я собі, як і перше» [лист від 31.08.1891 до матері];

- «Вразила мене тільки одна справа в тутешній виборчій агітації: се так звані "видатки на агітацію", попросту сказавши, грубий підкуп! Хто має більше грошей, того й партія міцніша.» [лист від 25.02.1891 до брата Михайла].

3) Етикетні форми привітання пан, пані, пан, панство, паніматка та вислови, пов'язані з етикою, як-от: Ви питаєте, які були поширені в Галичині під впливом польської мовної культури, напр.: («Але я не знаю, як стоїть діло се у пана Максима. Окрім "Lieder", я маю вже 7 пісень "Atta Troll'я" (колись же й цілого скінчу), а ще хтось, або й ми з паном Максимом, коли йому Гейне ще [не] набрид, міг би перекласти "Reisebilder", та й з Гейне був би кінець.» [лист від 18.07.1889 до матері]. «Пані Броніслава навезла з собою багато речей, і в хаті повстав такий хаос, який був до початку світу, хоч, по-моєму, і можна було б усе повстановлювати так, що не було б дуже тісно, але пані не сподобалось так, і вона вибралась собі. Що ж: риба шука, де глибше... У понеділок ми поїхали у місто, бо треба було пані Броніславі дещо купувати; отже, ми по страшній жарі волочились по місту, і втомились ми, звісно, дуже.» [лист від 18.07.1889 до матері]. «Ну, як же ви там, панове туристи, маєтесь?» (лист від 26.06.1890 до матері) «Тепер мені застається перепросити Вас за прийдешні клопоти та подякувати за добру волю, з якою Ви беретесь мені помагати вийти на світ з моїми піснями» [лист від 2.05.1892 до І.Я. Франка].

Серед запозичень простежуємо повнозначні частини мови:

1) іменники різних лексико-граматичних розрядів, зокрема конкретні: локатор – ‘мешканець, квартирант’ («Я зважила пробути тут в Чукурларі до 1 октября, а там вибиратись в Ялту, де ще не знайшла собі домівки, та се завжди є час зробити, бо на кожній вулиці в кожному будинку єсть багато хаток окремих для "локаторів" – тут же люди «сезоном» живуть, а сезон першого октября кінчається, і, значить, хатки спорожніють...» [лист від 5.10.1897 до матері], триб – ‘спосіб’ («...наш триб життя» [лист від 25.02.1891 до брата Михайла], відозва – ‘відгук’ («Я надзвичайно привчила себе вислухувати різні критичні відозви і знаю, як багато значить, коли хто впору пробере добре за недотепний твір...» [лист від 7.10.1893 до О.С. Маковея], абстрактні: опінія – ‘оцінка’ («...хоч і страшно, що се може «скомпрометувати Вас перед публічною опінією»...» [лист від 3.06.1895 до М.І. Павлика], курація – ‘лікування’, skutek – ‘ефект’ («Тим часом з моєї курації ніякого певного

скутку нема» [лист від 3.03.1891 до М.І. Павлика], конечность – ‘необхідність’ («Я не бачу жадної конечності друкувати самому проти себе таку пакость» [лист від 8.06.1895 до М.І. Павлика], квестія – ‘питання’ («...що нового можна ще видумати в теорії до квестії жіночої...» [лист від 05.1893 до М.П. Драгоманова], розривка – ‘розвага’ («Позавчора налетів було такий шквал дощовий, що море з небом змішалось, – се було для мене великою розривкою...» [лист від 5.07.1891 до матері]).

2) займенники: мі замість мені (...Але вже годі мі співать, / – Позаяк музи співодайні / Не хтять натхнення мі веспирать [лист від 04.1890 до брата Михайла]).

3) прикметники: *знакомитий* – ‘відомий’ («Не знаю, чи тут обставини винні, чи той знакомитий український індивідуалізм...» [лист від 05.1893 до М.П. Драгоманова], *оспала* – ‘млява’ («Не знаю, яка буде з того користь для Галичини, але для України то мусить якась бути, бо, може, ті гостріші радикальські ідеї трохи розбудять нашу оспалу та прибиту громаду та допоможуть виплисти на чистішу воду.» [лист від 17.03.1891 до М.П. Драгоманова]).

4) дієслова: *викеровувати* – ‘направляти’ («Тим часом викеровую сама себе, коли не на професора, то на "світлого підпирника нашої літератури"» [лист від 5.11.1893 до матері]).

5) прислівники: *завше* – ‘завжди’ («Я перше була дуже слаба, а тепер уже нічого собі, хоть я ніколи не буваю зовсім здорова, бо завше рука болить.» [лист від 11.03.1883 до Є.І. Драгоманової], *конечне* – ‘обов’язково’ («Треба конечне перекласти половину "Атта Троля"...» [лист від поч. 5.01.1890 до М.П. Драгоманова], *напевне* – ‘точно’ («...ще напевне не можна сказати... [лист від 4.03.1891 до сестри Ольги], *запевне* – ‘звичайно’ («Запевне, колись щось путнього буде і у нас, – але коли?» [лист від 5.07.1893 до М.П. Драгоманова], *зле* – ‘погано’ («От і Маргарита хутко їде (може, завтра) у свою Канівщину, тоді вже мені буде зле.» [лист від 18.07.1889 до матері]).

Поширені:

1) фонетичні полонізми, напр.: штири замість чотири («Не думай однак, що се я вже так розволочилась, ні, я дуже рада, що я вдома, і тепер мене зовсім не бере охота гнатись на штири вітри.» [лист від 25.03.1891 до брата Михайла], жичу замість зичу («Жичу Вам кращого здоров'я, ніж собі.» [лист від 3.10.1891 до М. Павлика]; жадний замість жодний («"Сборника" отримали ми тільки один том (книга I) і більш жадного.» [лист від 05.1893 до М.П. Драгоманова] [5].

2) словотвірні (точніше, морфемні, оскільки йдеться про запозичення морфем – коренів, префіксів, суфіксів), напр.: новість замість новина («Але поки се для мене новість (притому ж, як я ходжу двічі на тиждень в кафе, то й то вже багато.» [лист від 25.02.1891 до брата Михайла]; зобачити замість побачити («Зобачу, як то італіянці по-італіянськи кацапську тиранію представлятимуть!» [лист від 25.02.1891 до брата Михайла]; їдження замість їжа («Хоч їхати залізницею мусите довго, однак я мислю, що їдження не маєте» [лист від 21.05.1891 до О.Ф. Франко]; захорувати замість захворіти («Одна пані нагле захорувала, і то досить небезпечно.» [лист від поч. 3.05.1913 до О.Ю. Кобилянської]; остатній замість останній («Діло в тім, що чогось я така втомлена цілий остатній місяць.» [лист від 30.03.1894 до М.П. Драгоманова];

3) граматичні (ідеться про впливи на рівні морфології чи синтаксису) – часопись (жін. р.) замість часопис (чол. р.) («Добрі люди казали мені, що в Вашій часописі знов прийнята белетристика, се мене тішить.» [лист від 29.08.1893 до М.І. Павлика]; візита (жін. р.) замість візит (чол. р.) («Уявитися до нас із візитою» [лист від 25.02.1891 до брата Михайла]; частотним є використання неправильних щодо норм української мови відмінкових форм з актуалізацією відповідних прийменників, характерних для польської мови, наприклад: на місто замість у місто («Далі мама йде на місто» [лист від 25.02.1891 до брата Михайла]; на послів замість послами («В Галичині вибрали на послів не тих людей, що вони хотіли.» [лист від 4.03.1891 до сестри Ольги]; при столі замість за столом («Я починаю торгуватися за право сидіти години зо дві на день при столі» [лист від 28.07.1891 до М. Павлика]; при спорах замість

під час спорів («Тільки я чула не раз, як при спорах про Ваші книжки та ідеї молоді наші українці ставали за Вас проти старих.» [лист від 17.03.1891 до М.П. Драгоманова], при шлюбі замість під час шлюбу («Я, папа та Олеся були при шлюбі, а потім ми забрали наших молодих...» [лист від 15.10.1893 до М.П. Драгоманова]), при своїм замість на своєму («Та все ж таки скажу, що я стою при своїм у справі "виставляння особи автора на позорище"» [лист від 15.09.1893 до О.С. Маковея]) та ін. Серед наведених прикладів чимало омонімічних форм: конечно нагляча робота – ‘виключно термінова робота’ («Нема такої конечно наглячої роботи» [лист від 25.02.1891 до брата Михайла]).

Підсилюючи вживання полонізмів, поетеса формує okazionalizmi. Це можна проілюструвати за допомогою маніпуляції іменником «уліти» та його похідними (улітний, улітити), порівн.: «Я вже починаю улітніше писати, відчуваю, що настає мій нестримний улітний період, отже, я буду писати. Чи ти готовий улітити, чи можливо, тобі вже набридли малина, клубника, тигри-негри і лиси, і ти не маєш настрою для улітання?» [лист від 9.07.1891 до матері]; «Кна-кна нічого не робить і не має наміру улітити, вона тільки читає, спить і до пізньої ночі сидить на березі моря разом із мною. Я трошки улітую у письмах... Щодо улітніх справ, я подумала і ретельно відважила це разом з Мишею, і вирішили, що "Жаль" належить до жіночого збірника більше ніж будь-що інше...» [лист від 12.07.1891 до матері]; «Нашим улітам із критикою невесело, ось мою критику один повністю відкинув, інший не може знайти місця для публікації!» [лист від 12.07.1891 до матері].

Польський вислів «ulotna sprawa» має значення «справа, яка триває коротко, швидко зникає» і, очевидно, письменниця актуалізує його в значенні «тексти, що швидко пишуться», «активний період для написання текстів». У польській мові прикметник «ulotny» має такі значення: «1. книжн. а) легко розсіюється в повітрі, б) з'являється нерегулярно за потребою, 2. перен., книжн. коротко триваючий, не зберігаючись» [39].

Леся Українка виявляє глибоке розуміння польської культури і настільки вільно володіє польською мовою, що це відбивається на вживанні різноманітних полонізмів у її живому й спонтанному епістолярному стилі. Автор вважає полонізми варваризмами, використовує латинську графіку, оновлює українізовані форми полонізмів і вводить їх у кириличну графіку українського алфавіту. Крім того, вона використовує кальку та напівпрозорий папір. У полонізмах використовуються різні типи побудов речень, словосполучень та окремих слів. Різноманітні типи запозичень зустрічаються в усіх аспектах: фразеологізми, семантичні та лексичні одиниці, лексико-семантичні структури, фонетичні елементи, ознаки словотворення (морфеми), а також граматичні (морфологічні та синтаксичні) конструкції.

Можливі також синкретичні типи запозичень, що представляють собою поєднання різних ознак, наприклад, фонетичних і лексичних або лексико-семантичних та інших. Ці запозичення охоплюють усі частини мови, причому найбільш поширеними є абстрактні та конкретні іменники, прикметники різних лексико-граматичних розрядів, дієслова та прислівники, рідко вживаються займенникові форми та службові слова.

В епістолярному дискурсі поети-полоністи виконують низку функцій, зокрема:

- 1) номінатив – називання польських реалій;
- 2) вираження зв'язності тексту листа за допомогою польських дискурсивних слів і виразів;
- 3) використання відповідних форм етикету для реалізації фатичного спілкування;
- 4) орнаменталізація – моделювання епітетів, перифраз, енантіосемій тощо художніми засобами;
- 5) моделювання специфічних польських одиниць та відстеження фразеологічних одиниць, прецедентних одиниць тощо для вербалізації емоцій та експресії;
- 6) атрактивний – представлення індивідуального словотвору.

Леся Українка намагалася розширити лексичний арсенал української мови, використовуючи різні види запозичень для утворення синонімічних груп та антонімічних протиставлень. Ці запозичення також відіграли роль у відтворенні живої української мови, яка значною мірою складалася з різноманітних полонізмів різного роду.

Авторка вражена природним функціонуванням полонізмів в українській мові і вважає їх важливим елементом свого стилю. Ці полонізми слугують не лише виявом творчості письменниці та особливостей її мовної свідомості, а й свідченням порушення літературних норм української мови. Водночас вони вказують на появу нової прагматичної норми української мови, в якій можуть знайти своє місце полонізми – як у літературній, так і в діалектній мові.

The Passage of Time досліджує причини та наслідки мовних процесів, включаючи процеси запозичень, розглядаючи як окремі випадки, так і їхню стійкість. «Панхронія» поєднує факти сьогодення та історію мовлення, доповнюючи один одного і роблячи це дослідження перспективним у своїй галузі.

ВИСНОВКИ

Після написання магістерської роботи можна зробити такі висновки:

Епістолярний жанр — унікальний жанр літературного вираження, призначений для передачі думок, почуттів, інформації чи вражень через листування. Його особливістю є використання форми листа чи записки, в якій автор звертається безпосередньо до адресата. Лист може бути офіційним або особистим залежно від ситуації. Взаємодія між автором (адресатом) і адресатом (реципієнтом) є ключовим елементом епістолярного стилю, а адресатом може бути окрема особа, група людей або навіть абстрактна ідея.

Жанр листа часто використовується для вираження особистих думок, почуттів і вражень, при цьому автор може використовувати різні стилістичні прийоми, щоб надати листу виразності. Темі листів можуть бути різними: від особистого життя до політики, літератури та науки.

Жанр листа дає можливість висловити думки на різні теми з особистої точки зору. В історичні часи, коли листування було основним засобом спілкування, з'явилося багато відомих творів цього стилю. Листи є цінними джерелами для розуміння соціокультурного контексту.

За жанром лист може бути як офіційним, так і неофіційним, залежно від стосунків між автором і адресатом, а також від конкретного завдання листа. Загалом епістолярний стиль відкриває можливості для творчого вияву, вираження особистих почуттів і думок, створення літературних творів у епістолярній формі.

Леся Українка, видатна українська поетеса і публіцист, своєю різноманітною епістолярною спадщиною залишила величезний внесок у літературний світ. Листи Лесі Українки вражають виразністю та високою літературною майстерністю. Вона вдало використовувала різноманітні стилістичні прийоми для створення виразних та інтелектуально насичених творів. Глибокою емоційною насиченістю характеризується епістолярна творчість Лесі Українки, у якій вона вільно висловлює свої переживання, хоче

поділитися своїми думками та почуттями з адресатами. Її листи охоплюють різноманітні теми, від особистих роздумів до суспільно-політичних питань. Свій літературний таланти Леся Українка вдало поєднувала з активною громадською позицією. Важливо також відзначити, що її листи стали важливим джерелом для розуміння соціокультурного контексту свого часу та відображали життя та події того часу. Листи Лесі Українки й сьогодні залишаються актуальними й допомагають читачам глибше проникнути в особистість письменниці та події її доби. Епістолярна манера Лесі Українки розширює літературну спадщину письменниці та дозволяє читачам по-новому оцінити її творчий потенціал. Листівна спадщина Лесі Українки вражає не лише своєю літературною вишуканістю, а й вагомим внеском в українську літературу та культуру в цілому.

Тематика листівної спадщини Лесі Українки вражає своєю різноманітністю та глибиною, оскільки охоплює різноманітні сторони її життя, творчості та внутрішніх переживань. Листи Лесі Українки розкривають її особистість, передають інтимні моменти її життя. Вона відкрито ділиться своїми почуттями, думками, турботами та радіщами зі своїми адресатами. Леся Українка розповідає про літературні течії, власну творчість та погляди на розвиток української літератури. Теми громадської та політичної ангажованості також не обходять увагою її листи. Вона висловлює свої думки про суспільні проблеми, права жінок, соціальну нерівність та інші важливі проблеми свого часу.

Листи відображають глибоку культурно-національну самосвідомість Лесі Українки, виражають її любов до рідної мови, традицій, історії та культури українського народу. Вони розкривають творчий процес авторки, її творчі принципи та джерела натхнення. Листи дають уявлення про творчий метод Лесі Українки, зокрема про її підхід до поетичної форми, літературних жанрів і стилів.

Загалом тема епістолярної спадщини Лесі Українки не лише розширює уявлення про її творчість, а й сприяє глибшому вивченню соціокультурного

контексту цього періоду, розкриває її як видатну постать української літератури та культури.

Багато дослідників підкреслюють, що жанр листів визначається формою листування, в якій автор спілкується з адресатом за допомогою письмових повідомлень. Характерною ознакою жанру листа є особистий тон листування та виражена в ньому емоційність. Листи можуть висвітлювати внутрішні стани, почуття та особисті деталі. Жанр листа виступає засобом спілкування та взаємодії між автором і адресатом. Листи часто мають інтерактивний характер, з великим акцентом на відповіді одержувача. Деякі вчені вказують на важливість соціокультурного контексту при розгляді жанру листів. Листи можуть висвітлити особливості культурного середовища, традиції та вираження. Епістолярний жанр часто має велике літературно-історичне значення, оскільки листи видатних діячів можуть слугувати важливими джерелами для розуміння історії, культури, приватного життя.

Елементи автобіографізму у творчості Лесі Українки відкривають читачам можливість глибше заглибитися в її життєві та особисті переживання. Автобіографічні елементи часто відтворюють вплив особистих переживань на творчий процес авторки, а її твори стають своєрідним відображенням власних радощів, трагедій і переживань. Літературна творчість Лесі Українки дозволяє їй виразити неповторність особистості та світогляду. Автобіографічні елементи допомагають читачам краще зрозуміти її внутрішній світ і її боротьбу за особисті переконання та цінності. Аспекти особистого шляху Лесі Українки вписуються в соціокультурний контекст її часу та відображають і коментують події, що вплинули на українське суспільство та культуру цього часу. Автобіографічні елементи також підкреслюють її активну роль у боротьбі за права жінок і підвищення їхнього соціального статусу, що робить це важливим аспектом не лише її творчості, але й особистого життя.

Отже, дослідження епістолярного жанру та його виявлення у творчості Лесі Українки розкриває не лише важливі літературні аспекти, але й глибокий зміст, що стає актуальним і в сучасному контексті. Ця робота відкриває

можливості для подальших досліджень у сфері епістолярної спадщини, як інструменту розуміння літературних та культурних аспектів минулого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Поетеса зламу століть: творчість Лесі Українки в постмодерній. Київ : Либідь, 2001. 264 с.
2. Бичко А. Леся Українка: Світоглядно-філософський погляд. А. Бичко. К.: Український Центр Духовної культури, 2000. 186 с.
3. Богдашина О., Осіпов О. Життєва драма Лесі Українки в родинному листуванні Косачів-Драгоманових. Збірник наукових праць Харк. нац. пед. ун-ту імені Г.С. Сковороди. Серія «Історія та географія». Харків, 2018. Вип. 54. 151–157 с. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1476655>.
4. Власенко В.В. Мовна особистість Лесі Українки в епістолярному дискурсі Vlasenko V.V. Personality of Lesia Ukrainka in epistolary discourse. Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». 2012. V.25 (64). № 1. Part 2. 349-354 с.
5. Голоюх Л. Ідіолект Лесі Українки в історії української літературної мови. Лінгвостилістичні студії. 2020. Вип. 12. 28–36 с.
6. Драй-Хмара М. Леся Українка: життя й творчість. Літературно-наукова спадщина. Київ : Наукова думка, 2002. 35–151 с.
7. Дячок Н.О. Куварова. Комунікативні тактики самопрезентації адресанта в епістолярному дискурсі Лесі Українки. ISSN 2227-1864. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія». Вип. 92. 2023.
8. Єрмоленко С. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. С. Єрмоленко, С.П. Бибик, О.Г. Тодор. К.: Либідь, 2001. 224 с.
9. Забужко О. Une princesse lointaine: Леся Українка як культурно-інтерпретаційна проблема. Слово і час. 2001. № 2. 6-18 с.
10. Ільків А.В. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ століть : дис. док. філ. наук : 10.01.01 – українська література. Івано-Франківськ, 2016. 410 с.

11. Космеда Т.А. Лінгвокреативність Лесі Українки в її еґо-текстах на матеріалі епістолярію поетеси (1870–1890) та її роздумів про листи в художніх творах). *Roczniki Humanistyczne. Słowianoznawstwo*. Lublin, 2018. Т. 66. № 7. 89-107 с.
12. Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість. К., Дух і Літера; Харківська правозахисна група, 2001. 300 с.
13. Кочерга С. Культурософія Лесі Українки. Семіотичний аналіз текстів. Луцьк: Твердиня, 2010. 676 с.
14. Кравців Б. Українсько-польські літературні взаємини й сучасне радянське літературознавство, «Сучасність» 1963, № 4.
15. Красовська О. Контамінація усного і писемного мовлення в епістолярному стилі (на матеріалі епістолярій Лесі Українки). О.М. Красовська. Система і структура східнослов'янських мов : збірник наукових праць. Київ, 2002. 272-277 с.
16. Красовська О. Психолінгвістичні основи мовної експресії (на матеріалі епістолярію Лесі Українки). О.М. Красовська. Мовознавчий вісник : збірник наукових праць. МОН України, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2007. Вип. 4. 270с.;
17. Красовська О.О. Епістолярний дискурс. Мовознавчий вісник: Збірник наукових праць. Черкаси, 2012. Випуск 14–15. 320–325 с.
18. Мазоха Г.С. Жанрово-стильові модифікації українського письменницького епістолярію другої половини ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філ. наук : спец. 10.01.01 – українська література. Київ, 2007. 25 с.
19. Макарчук О.Г. Епістолярний дискурс Лесі Українки як джерело до вивчення часопису «Народ» (1890–1895). Поліграфія і видавнича справа. Серія: Соціальні комунікації, 2018. № 1(75). 166-173 с.
20. Мацько Л.І. Мовотворчість Лесі Українки. Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко. Дивослово. 2002. № 3. 14-16 с.

21. Місяць Н.К.. Полонізми в епістолярній спадщині Лесі Українки, «Українська полоністика» 2005, № 2, 174-189 с.
22. Нижнікова Л.В. Лист як тип тексту: дис. на здобуття наукового ступеня канд. філ. наук : спец.10.02.04 – німецькі мови. Одеса, 1991. 159 с.
23. Німчук В. Жанри і стилі в історії української літературної мови. В.В. Німчук, В.М. Русанівський, І.П. Чепіга та ін.; відп. ред. В.В. Німчук. К.: Наук. думка, 1989. 450 с.
24. Німчук В. Жанри та стилі в історії української літературної мови. В.В. Німчук, В.М. Русанівський, І.П. Чепіга та ін.; відп. Ред. В.В. Німчук. К.: Наук. думка, 1989. 450 с.
25. Огієнко І. Українська літературна мова XVI ст., Варшава 1930, т. 1, т. 2.; K. Sicińska, *Polszczyzna południowokresowa XVII i XVIII wieku*, Łódź 2013.
26. Павличко С. Теорія літератури. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 679 с.
27. Панько Т.І. Інтелігентність нашого мовлення. Т.І. Панько. Молодь України. 1992. 4 грудня. 6 с.
28. Пустовіт В.Ю. Епістолярій Лесі Українки як джерело з історії національно-культурного життя українства кінця XIX – початку XX століття. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. К. : ВД «Гельветика», 2020. Т. 31 (70). № 3. Ч. 2. 147-151 с.
29. Римар Н.Ю. Основні тенденції розвитку національної літератури в епістолярії Лесі Українки. Південний архів (філологічні науки). Вип. LXXX, 2019. 10-14 с.
30. Русанівський В. Мова і час: розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови. К.: Наукова думка, 1977. 235 с.
31. Святовець В.Ф. Епістолярна спадщина Лесі Українки: листи в контексті художньої творчості. В.Ф. Святовець. К.: Дніпро, 1981. 183 с.
32. Татаркевич В. Історія шести понять : Мистецтво. Прекрасне. Форма. Творчість. Відтворництво. Естетичне переживання. пер. з пол. В. Корнієнка. Київ : Юніверс, 2001. 368 с.

- 33.** Українка Леся. Листи: 1876-1897. упоряд. В. Прокіп (Савчук). Київ : Комора, 2020. 512 с.
- 34.** Українка Леся. Зібр. творів: у 12 т. – Т. 3. Драматичні твори (1896–1906). – Київ: Наукова думка, 1976.– 397 с.
- 35.** Українка Леся. Зібр. творів: у 12 т. – Т. 5. Драматичні твори (1909–1911). – Київ: Наукова думка, 1976.– 336 с.
- 36.** Українка Леся. Зібр. творів: у 12 т. – Т. 6. Драматичні твори (1911–1913). – Київ: Наукова думка, 1976.– 416 с.
- 37.** Українка Леся. Зібр. творів: у 12 т. – Т. 10. Листи (1876-1897). – Київ: Наукова думка, 1978.– 542 с.
- 38.** Українка Леся. Зібр. творів: у 12 т. – Т. 11. Листи (1898-1902). – Київ: Наукова думка, 1976.– 480 с.
- 39.** Українка Леся. Зібр. творів: у 12 т. – Т. 12. Листи (1903-1913). – Київ: Наукова думка, 1979.– 694 с.
- 40.** Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. – Т. 11. Листи (1876–1896). – Луцьк: 2021.– 600 с.
- 41.** Українка Леся. Зібр. творів: у 12 т. – Т. 1. Поезії. – Київ: Наукова думка, 1975.– 448 с.
- 42.** Українка Леся. Зібр. творів: у 12 т. – Т. 7. Прозові твори. Перекладна проза. – Київ: Наукова думка, 1977.– 570 с.
- 43.** Федченко П. Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У трьох книгах. Книга друга: навч. посібник. упоряд. П.М. Федченко. К.: Либідь, 1998. 352 с.
- 44.** Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт, Львів 2009; Словник української мови в 11 томах за ред. І.К. Білодіда, Київ 1970-1980.
- 45.** Яус Г.Р. Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика: пер. з нім. Р. Свято, П. Терещука. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2011. 624 с.

- 46.** Adams Paul C. (2009). *Geographies of Media and Communication: A Critical Introduction*. London: Wiley-Blackwell.
- 47.** Bally, Ch. *Traité de stylistique française*. Paris, Klincksieck, 1959.
- 48.** Buchanan, C.M. (2014). A more national representation of place in Canadian daily newspapers. *The Canadian Geographer/Le Géographe canadien*, 58(4), 517-530.
- 49.** Couldry N.& McCarthy A. (Eds.) (2004). *Mediaspace: Place, Scale and Culture in a Media Age/* edited by. New York: Routledge.
- 50.** Dr. Sasha Dovzhyk is special projects curator at the Ukrainian Institute London and Associate Lecturer at the School of Slavonic and East European Studies, UCL. She is currently an IWM visiting fellow within the Ukraine in European Dialogue Program.
- 51.** Fesenko, O.P. (2008). Epistolary: genre, style and discourse. *Chelyabinsk State University Bulletin* (23), 12-32.
- 52.** Jansson A. (2006). *Textural Analysis. Materialising Media Space. Geographies of Communication: The Spatial Turn in Media*. Göteborg: Nordicom.
- 53.** Jolly, M., & Stanley, L. (2005). Letters as/not a genre. *Life Writing*, 2(2), 91-118.
- 54.** Kauffman, L.S. (1988). *Discourses of desire: Gender, genre, and epistolary fictions*. Cornell: Cornell University Press.
- 55.** Nim E.G. (2013). Media scene: the main directions of research. *Business. Society. Power*, 14, 31-41.
- 56.** Nowy słownik języka polskiego PWN, Warszawa 2002, s. 1078
- 57.** Nowy słownik języka polskiego PWN, Warszawa 2002; Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958-1969, [w:] <http://www.sjpd.pwn.pl>
- 58.** Pearl, L., Lu, K., & Haghghi, A. (2016). The Character in the Letter: Epistolary Attribution in Samuel Richardson's *Clarissa*. *Digital Scholarship in the Humanities*, 1, 12-15.
- 59.** Quinn, K. (2015). Reconsidering the Public Letter in Epistolary Theory: The Case of Samuel Bowles (1865). *CEA Critic*, 77(1), 97-119.